

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ÜRETKENLİĞİN DIŞ TİCARET AÇIĞI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi
Saliha Nur BAŞOCAK

Danışman:
Doç. Dr. Mustafa Emre CİVELEK

İstanbul, 2020

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÜRETKENLİĞİN DIŞ TİCARET AÇIĞI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Saliha Nur BAŞOCAK

Danışman:

Doç. Dr. Mustafa Emre CİVELEK

İstanbul, 2020

T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans programı öğrencisi Saliha Nur Başocak'ın Üretkenliğin Dış Ticaret Açığı Üzerindeki Etkisi başlıklı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulu 01.07.2020 tarih ve 164-7 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

UNVANI, ADI SOYADI, ÜNİVERSİTE

TEZ DANIŞMANI : Doç. Dr. Mustafa Emre Civelek İstanbul Ticaret Üniversitesi

JÜRİ ÜYESİ : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Saim Aşçı İstanbul Medipol Üniversitesi

JÜRİ ÜYESİ : Dr. Öğr. Üyesi Sabri Öz İstanbul Ticaret Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmada, seçilmiş 63 ülke verilerinden hareketle 2010-2015 yıllarını kapsayan dönem için üretkenliğin ihracatın ithalatı karşılama oranını ne şekilde etkilediği hususu incelenmiştir. Araştırmada kullanılan veriler literatürde kabul gören Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiştir. Elde edilen veriler, kurulan model doğrultusunda Regresyon analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analiz neticesinde üretkenlik ile ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında doğrusal ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Üretkenliğin artışıyla birlikte ihracat potansiyeli de artmakta ve bu durum harcamalar yönüyle GSYH üzerinde pozitif bir etki oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında, dış ticaret, üretim ve üretkenlik kavramları ele alınmakla birlikte, dış ticaret teorilerine de yer verilmiştir. Bu teorilerden hareketle, çalışmanın kavramsal erevesi belirginleştirilmiş ve ele alınan değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konması için GSYH, ihracatın ithalatı karşılama oranı kavramları açıklanmıştır. Ayrıca, bu kavramların hesaplanmasına ilişkin yaklaşımlara da yer verilmek suretiyle kavramlar arasındaki ilişki daha da somutlaştırılmıştır. Yapılan analizler neticesinde üretkenlikle ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında güçlü bir bağlantı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üretkenlik, Dış Ticaret Açığı, Kişi Başına Düşen Milli Gelir, Ihracatın İthalatı Karşılama Oranı

ABSTRACT

In this study, based on the data of 63 selected countries, the issue of how productivity affects the ratio of exports to imports for the period covering the years 2010-2015 has been examined. The data used in there search were obtained from the World Bank data bases, which are accepted in the literature. The data obtained were subjected to Regressionanalysis in line with the model established. As a result of the analysis, there was a linear and positive relationship between productivity and coverage. With the increase in productivity, the export potential also increases and this situation has a positive effect on GDP in terms of expenditures.

With in the scope of there search, foreign trade the ories are included, as well as the concepts of foreign trade, production and productivity. Based on these the ories, the conceptual frame work of the study has been clarified and the concepts of GDP, coverage ratio have been explained in order to reveal the relationship between the variables discussed. Inaddition, the relationship between the concepts has been made more concreteby in cluding the approaches to calculate these concepts. As a result of the analysis, it was determined that there is a strong correlation between productivity and coverage.

Keywords : Productivity, Trade Balace, GDP per Capita, Coverage Ratio

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, üretkenliğin ihracatın ithalatı karşılama oranı üzerindeki etkisinin araştırılması hedeflenmiştir.

Çalışma konumun belirlenmesinde ve sürecin tamamlanma noktasına ulaşmasında şüphesiz ki en büyük katkı tez danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Emre CİVELEK'e aittir. Bu vesile ile kendisine teşekkürü bir borç bilir, arz ederim. Ayrıca, yorucu ve stres dolu bu süreçte ailemin katkısını da anmak isterim. Başta eğitim hayatımın temelini atan dedem ve annem olmak üzere, maddi-manevi destekleriyle sürekli yanımda olan dayım Birol TORTOP'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Saliha Nur BAŞOCAK

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ÖZET.....	İV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER TABLOSU	VII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR	X
1. GİRİŞ	1
2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	5
2.1. Dış Ticaretin Tanımı	5
2.2. İhracat ve İthalat Tanımları	6
2.3. Dış Ticaretin Tarihçesi	7
2.4. Cari Denge Kavramı ve Dış Ticaret Dengesi Ayrımı	10
2.4.1. Cari Denge.....	10
2.4.2. Dış Ticaret Dengesi	12
2.5. Dış Ticaret Teorileri.....	14
2.5.1. Merkantilizm	14
2.5.2. Fیزیokratlar	16
2.5.3. Klasik Dış Ticaret Teorisi	17
2.5.4. Mutlak Üstünlükler Teorisi	18
2.5.5. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	19
2.5.6. Heckscher-OhlinFaktör Donatım Teorisi.....	20
2.5.7. Alternatif Dış Ticaret Teorileri.....	21
2.5.7.1. Nitelikli İşgücü Teorisi	21
2.5.7.2. Teknoloji Açığı Teorisi	22
2.5.7.3. Ürün Dönemleri Teoremi	23

2.5.7.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi	25
2.5.7.5. Ölçek Ekonomileri Teoremi.....	26
2.5.7.6. Monopolcü Rekabet Teorisi.....	28
2.5.7.7. Varlık Teorisi	29
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	30
3.1. Üretim ve Üretkenlik.....	30
3.2. Üretkenlik Ölçüm Yaklaşımları	35
3.2.1. Endeks Sayılar Yöntemi.....	37
3.2.2. Büyüme Muhasebesi Yöntemi	38
3.2.3. Ekonometrik Modeller	38
3.2.4. Veri Zarflama Analizi	39
3.2.5. Üretkenlik Ölçümünde Ölçme Hataları.....	40
3.3. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	41
3.4. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.....	42
4. VERİ ANALİZİ VE SONUÇLARI	45
4.1. Analiz Yöntemi	45
4.2. Araştırmanın Kavramsal Modeli Ve Hipotezlerin Geliştirilmesi	45
4.3. Hipotez Testleri.....	46
5. ARAŞTIRMANIN KATKILARI VE DEĞERLENDİRMELER	47
5.1. Sonuçların Tartışılması	47
5.2. Araştırmanın Kısıtları ve İleri Araştırmalar	48
6. SONUÇ.....	50
KAYNAKÇA	51
EKLER.....	57

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Regresyon Analizi ANOVA Tablosu 46

Tablo 2: Regresyon Katsayısı 46

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
C.	: Cilt
ÇEV.	: Çeviren
DER.	: Derleyen
ED.	: Editör
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KOSGEB	: Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

1. GİRİŞ

Genel bir ifadeyle üretim, girdilerin (hammadde, yarı mamul vb) çıktıya yani ürüne dönüştürülmesi süreci olarak özetlenebilecektir. Köken itibariyle Latince “manus” ve “factus” kelimelerinden gelmiş olan üretim günümüzde İngilizce dilinde “manufacture” olarak kullanılmakta ve Türkçe de bu kelimeye karşılık “üretim” ifadesi yer bulmaktadır. Latince kökenindeki “manus” kelimesi “el” anlamına gelmekle birlikte “manufacture” kelimesi “el ile üretim” anlamı taşımaktadır. Tanımdan görüleceği üzere üretim kelimesinin kökeni aynı zamanda üretimin gelişim seyrine de ışık tutar niteliktedir. El ile üretimden entegre sistemlere evrilen üretim, her geçen gün daha yüksek potansiyele ulaşmak ve daha az maliyetle süreci devam ettirmek hususlarına çözüm arayışı içerisinde. Gelineen noktada otomasyon sistemleri ve robotik yapıların ortaya çıkması, bu arayışın yanıt bulduğunun da somut örneklerinden sayılabilecektir.

Üretim, farklı tanımlar bulmakla birlikte Türkçe, anlam olarak “*Belirli faaliyet ve işlemler sonucu yeni bir mal veya hizmet meydana getirme, istihsal, tüketim karşıtı*” şeklinde ifade edilmektedir (TDK, 2016). Eylemsel karşılığı bu ifadeye yer bulsa da üretimin temelinde genel olarak ekonomik fayda elde etme düşüncesinin varlığını söylemek mümkündür. Bu perspektiften bakıldığında iktisadi alanda üretim kavramını karşılayan tanımların iki temel alanda ele alındığı ve farklılaştığı görülmektedir.

Bunlardan birisi mal/ürün üretimini ifade eden endüstriyel alanı ve diğeri de yine bu üretim türüne bağlı ve daha geniş bir alanı ifade eden ekonomi/iktisat alanıdır. Endüstriyel anlamda üretim, işgücü ve hammadde kullanılmak suretiyle fiziki olarak bir ürünün ortaya çıkarılmasını ifade ettiği gibi ekonomistler bakımından üretim kavramı “fayda sağlama” durumuna işaret etmektedir. İktisadi alandaki tanımın temelini oluşturan fayda sağlamak, sadece ürün üretimini kapsamayıp ekonomik anlamda her türlü fayda üretim olarak ifade edilmektedir. Diğeri bir ifadeyle bahsedilen fayda kavramı, fiziki ürün olabildiği gibi soyut ancak ölçülebilir olan verimlilik, karlılık gibi kavramları da bünyesinde barındırmaktadır (Esen, 2011:1).

Bireysel anlamda üretimi, ticari bir faaliyet olarak tanımlanabileceği gibi uluslar ve küresel anlamda üretim ekonomik bir sistem olarak kendini göstermektedir. Ulusal anlamda üretim, aynı zamanda o ülkenin gelirini de ifade edecektir bu durumda üretim milli gelir kavramını da beraberinde gündeme getirmektedir.

Milli gelir, bir ekonominin belirli bir zaman aralığında faktör fiyatları ile üretim faktörlerinden elde edilen gelir ya da safi milli gelirin toplamının bilgisi anlamını taşımaktadır (Şahin ve Yılmaz, 2017). Bu noktada üretimin gelire dönüşebilmesi için tüketimin de oluşması gerekliliğini vurgulamak gerekmektedir. Üretimin tüketim pazarlarına ulaşmaması halinde, bir süre sonra durması zaruri olacaktır. Bu itibarla üretim çıktılarının tüketicilere ulaştırılmasını sağlayan sistemler oluşmuştur ve bu sistemler üretici yapı ile tüketici yapı yani pazar arasındaki iletişim ağlarıdır. Bu ağlarda yaşanan sirkülasyon ise ticaret olarak tanımlanabilir. Ticaretin ülkeler arası olması halinde dış ticaret kavramı gündeme gelmektedir.

Ticaretin kelime anlamı, *“kazanç amacıyla yapılan her türlü mal ve ürün alım satım etkinliği”* şeklinde düzenlenmiştir (TDK, 2016). İktisadi anlamda ise, üretilen mal ve hizmetlerin belirlenen bir ücret karşılığında kullanıcılara ulaştırılmasını sağlayan alım-satım işlemlerinin tümü olarak tanımlanabilir. Bu işlemlerin ülkeler arası olması da yukarıda ifade edildiği gibi dış ticareti oluşturacaktır.

Ülkelerin birbirleriyle yaptıkları mal ve hizmet alışverişlerine dış ticaret denilmektedir. Bu mal ve hizmet ticareti iki önemli faktöre bağlıdır. Bunlardan ilki kar elde etme, diğeri ise üretimde ölçek ekonomileri konumuna ulaşma isteğidir (Sever, 2009).

Ekonomik olarak ise, bağımsız devletler arasında mal ve hizmetler gibi ekonomik faaliyetlerin konu edildiği ticari alışverişlerin tamamını dış ticaret olarak adlandırmak mümkündür (Çakmak, 2012).

Dış ticaret alım ve satım şeklinde temelde iki yönlü olmakla birlikte bir ülkenin ürettiği ürünü satması ihracat ve başka bir ülkeden ihtiyacı olan ürünü satın alması ise ithalat olarak tanımlanmaktadır. Dış ticaretin uygulama biçimine bağlı olarak basitçe ifadesi olan ithalat ve ihracat, daha kapsamlı bir perspektiften incelendiğinde çeşitli yaklaşımları içerdiği görülmektedir. Literatürde dış ticarete ilişkin teoriler

oluştugu görülmekle birlikte bu teorilerin, dış ticaretin nasıl ülke açısından faydalı bir hale getirileceğine yönelik muhtevaya sahip oldukları söylenebilecektir.

Dış ticaret teorileri çalışmanın ikinci bölümünde etraflıca ele alınacağı gibi temel başlıklar halinde bahsedilmek gerekirse; merkantilizm, fizyokrazi, klasik dış ticaret teorisi, mutlak üstünlükler teorisi ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin yanı sıra Heckscher-Ohlin Faktör Donatım Teorisi olarak sayılabilecektir.

Yukarıda ifade edildiği gibi iki yönlü olan dış ticarete ithalat ile ihracatın birbirine yakın olması hali denge durumunu ifade etmekle birlikte dış ticaret dengesi olarak anılmaktadır. Bu denge, ithalat ve ihracat arasındaki parasal farka bağlı olarak dış ticaret açığını oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, üretkenliğin ithalat ve ihracat bağlamındaki etkileri değerlendirilmek suretiyle, dış ticaret açığı üzerindeki etkilerini analiz etmek şeklinde belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda 62 ülke verilerinden hareketle üretkenliğin dış ticaret açığını ne şekilde etkilediği analiz edilmiş olup, literatürde genel itibarıyla bu analizlerin ülke bazında ele alınmasından ötürü diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Bu farklılık, literatüre yaklaşım ve yöntem bakımından farklı olan sonuçlar şeklinde bir katkı sağlaması umulmaktadır.

Araştırma, dış ticaretin cari açık üzerindeki etkisinden hareketle üretkenliğin dış ticarete etkisi ve bu itibarla da cari açığa olan etkisinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Üretim ekonomilerinin cari dengeleri dikkate alındığında üretkenliğin cari açığı düşürücü bir etki ortaya çıkardığından bahsetmek mümkün olacaktır. Bu bağlamda araştırma, bu varsayımın incelenmesi ve elde edilen sonuçlarla araştırma hipotezlerinin değerlendirilmesi ile somut bir çıkarım üretecektir. Bu itibarla da literatür açısından önem taşımaktadır.

Araştırmada, “üretkenlik cari açığı etkiler mi?” sorusuna yanıt aranacaktır. Bu yanıt, üretkenliğin artışına bağlı olarak cari açığın düşüp düşmeyeceği yönünde yapılacak olan değerlendirme doğrultusunda araştırılacaktır.

Üretkenliğin dış ticaret açığı üzerindeki etkilerinin incelendiği bu tez çalışmasının birinci bölümünde üretim ve üretkenlik kavramlarına değinilmiştir. Bununla birlikte üretkenlik ölçüm yöntemlerine de yine bu bölümde yer verilmiştir.

Tezin ikinci bölümü dış ticaretin kuramsal ve kavramsal çerçevesini içermektedir. Kavram olarak dış ticaret ve dış ticaretin tarihçesine değinilmiş, dış ticaretle ilgili temel kavramlardan olan cari denge ve dış ticaret dengesi ele alınarak zaman zaman birbirinin yerine kullanılabilen bu iki kavramın farklılıkları ve muhtevaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunlarla birlikte, dış ticaret teorilerine de yer verilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümü analiz ve elde edilen bulguları içermektedir.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

2.1. Dış Ticaretin Tanımı

Kavram olarak dış ticaret, üretim yerine bağlı olarak ticaretin üretim ülkesinden dış ülkelere doğru gelişen biçiminin tanımı olarak ifade edilebilecektir. Ancak kavramın temelini oluşturan ticarettten farklılaştığı hususlar yalnızca usul ve tabi olduğu kurallar itibariyledir.

Kelime anlamı olarak ticaret, *“kazanç amacıyla yapılan her türlü mal ve ürün alım satım etkinliği”* şeklinde tanımlanabilmektedir (TDK, 2016). Ekonomi disiplininde ise *“üretilen mal ve hizmetlerin belirlenen bir ücret karşılığında kullanıcılara ulaştırılmasını sağlayan alım- satım işlemlerinin tümü”* olarak ifade edilebilmektedir. Daha sade bir tanımlama ile ticaret, kazanç elde etmek maksatlı olarak yapılan her türlü alım-satım işlemi şeklinde tanımlanabilmektedir. Ticaretin tanımından hareketle dış ticaret kavramı için bir tanım geliştirilecek olursa, bir devletin diğer devletlerle ithalat ve ihracat bağlamında yaptığı alışveriş şeklinde özetlenmesi mümkün olacaktır. Ekonomik açıdan ise mal ve hizmetlerin konu olduğu devletler arası alış-veriş faaliyetlerinin tamamı olarak ifade edilmektedir (Çakmak, 2012).

Bir diğer ifadeyle, ülkeler arası yapılan mal ve hizmet alım-satımına dış ticaret denemektedir. Süreçte ticarete konu olan mal ve hizmetin karşılıklı alış-verişinin temelinde kar elde etme ve ölçek ekonomileri seviyesine ulaşma şeklinde iki temel amaç bulunmaktadır (Sever, 2009).

Mal ve hizmetlerde ticaret kapsamında gerçekleşen hareket, lokasyon olarak yurt içi-yurt dışı doğrultularında gerçekleşir. Yurtiçi ticaret, “aynı gümrük hattı içerisindeki mal alım ve satımını ifade ederken, yurtdışı ticaret, iki farklı gümrük hattı çerçevesinde gelişen ticari işlemleri” ifade etmekle birlikte pazarını genişletmek ve daha geniş kitlelere mal-hizmet ticareti yapmak isteyen işletmeler ticaretin yönünü uluslararası piyasaları hedefleyerek belirlemekte ve bu durumda dış ticaret gelişmektedir (Cingöz, 2011). Bu noktada dış ticaret yurt içi üretimin ülke dışındaki pazarlara satışını mümkün kılmakla birlikte, yurtdışı pazarlarda hakim olan işletmeler üretimlerini de artırabilmekte ve yapılan ticaret ulusal ekonomiye girdi

olarak sonuç üretmektedir. Diğer bir ifadeyle dış ticaret üretim mallarında artış sağlayabildiği gibi ekonomik açıdan da nakit artışı anlamı taşımaktadır.

Seyidoğlu (2013) “bir ÷lkedeki kamu kuruluşlarının, özel kişi ve kuruluşların diğer ÷lkelerle yaptıkları mal veya hizmet alım ve satımı” şeklindeki yaklaşımla dış ticareti tanımlarken dış ticaretin tüm kurumlar tarafından yapılabildiğine işaret etmektedir. Diğer taraftan şanlı (1996), “farklı ÷lkelerde ikamet eden, iş merkezi olan veya farklı devletlerin vatandaşlığına sahip olan gerçek ve tüzel kişiler arasındaki mal ve hizmet değişimine dış ticaret ya da uluslararası ticaret denilmektedir” şeklinde bir dış ticaret yaklaşımı ortaya koymakla birlikte bu yaklaşımda da dış ticaret bir mal ve hizmet değişimi şeklinde değerlendirilmektedir. Tüm bu yaklaşımlardan hareketle dış ticaretin, ürünün üretildiği ÷lke sınırları dışındaki kullanıcılara satılması şeklinde bir genelleme yapılması mümkün olacaktır. Bu ticaretin kamu ve ya özel kurumlar aracılığıyla olabileceği gibi bireysel anlamda da yapılması mümkündür. Nitekim dış ticarete belirli bir hacme sahip olan bavul ticareti dikkate alındığında dış ticarete ticareti yapanlardan ziyade malın üretim ÷lke sınırlarının dışına çıkması yeter kural olarak değerlendirilebilir.

Netice itibariyle dış ticaret yabancı ÷lkeden içeri doğru ve ÷lke içinden yabancı ÷lkelere doğru olacak şekilde iki yönlü bir ticaret sürecini ifade etmektedir. Bu bağlamda, her iki yön için de gereklilikten bahsetmek mümkün olmakla birlikte ÷lkeden dışa doğru olanın ekonomik anlamda getirisinin ÷lke ekonomileri bakımından elzem bir durum sergilediğinden söz etmek de mümkün olacaktır. Bu iki yönlü ticaret ithalat (dıştan içe) ve ihracat (içten dışa) şeklinde tanımlanmaktadır.

2.2. İhracat ve İthalat Tanımları

Dış ticaret kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler bağlamında yabancı bir ÷lkeden alınan mal veya hizmet ithalatı ifade ederken yabancı bir ÷lkeye mal veya hizmet satışının da ihracatı ifade ettiğine değinilmiştir. Bu iki kavram, temelde dış ticaretin varlığını da ifade etmekle birlikte bir ÷lkede üretilen mal ve hizmetlerin yalnızca o ÷lke vatandaşları tarafından kullanılmayıp, başka ÷lkeler tarafından da satın alınması suretiyle üretici ÷lke tarafından yapılan ticari faaliyet ihracat olarak tanımlanmaktadır (Ünsal, 2005). Farklı bir yaklaşımla da, “*kaynakların görelî sektörlerden dinamik olmayandan dinamik olana doğru yeniden dağılımının*

sağlanması” şeklinde ifade edilmektedir (Fosu, 1990). Netice itibariyle ihracat, üretilen yurt içi mallarının dış piyasalara satışını ifade etmektedir.

İthalat ise başka bir ülkenin ürettiği mal veya hizmetlerin satın alınması olarak özetlenmektedir. İthalat ve ihracat, kamu, tüzel veya gerçek kişiler tarafından ilgili ülke mevzuatına uyulmak suretiyle yapılabilmektedir (Zortuk, 2002). Bu iki temel ticaret usulü de dış ticareti oluşturmaktadır. Tarih boyunca ülkeler birbirlerinden ham madde, yarı mamul veya mamul olarak ithalata ve ihracat yapmış olmakla birlikte, bu ticaretin geçmişi çok eski dönemlere dayandığı da söylenebilecektir.

2.3. Dış Ticaretin Tarihçesi

Milletler arası ticaret çok eski tarihlere dayanmakla birlikte Sanayi Devrimi’nden sonra bu ticaretin önemi daha da artmıştır. Üretim mallarının yeni teknikler ve imkanlarla daha az sürelerde ve daha fazla miktarlarda üretilebilir olması, bu malların iç piyasadaki talepten fazla olan kısmının dış pazarlara satışı, ihtiyacını doğurmuş ve bu surette dış ticaret çok daha hızlı bir seyirle gelişmiştir. Bu gelişime bağlı olarak iktisat biliminin de ticarete olan kuramsal ilgisini artırmış ve günümüz iktisat disiplininin kurucularından kabul edilen Adam Smith ve David Ricardo da ticareti yeni perspektifi ile ele alan çalışmalar üretmişlerdir (Dinler, 2006).

Bu gelişim seyrinde, dış ticarete ilişkin ilk yaklaşım Adam Smith tarafından ortaya konulan “mutlak üstünlükler teorisi” olarak kendini göstermektedir. Teori’de bir ülkenin başka bir ülkeye nazaran daha düşük maliyetlerle üretebildiği mallar üzerinde ihtisaslaşmalı ve bu ürünlerin ihracatına ağırlık vermelidir. Bununla birlikte pahalıya mal ettiği üretim mallarını da görece daha uygun maliyetlerle üreten ülkelerden temin ederek üretim maliyetlerini minimum düzeylere (Seyidoğlu, 2013). Smith’in 1776 yılında yayınlanmış olan “Milletlerin Zenginliği” adlı eseriyle açıkladığı bu teori, dış ticaret ilişkisi tesis etmiş olan ülkelerin bu ilişkiden pozitif bağlamda fayda elde edeceklerini savunmaktadır. Teoriye bağlı olarak ekonomi alanında uzmanlaşma çabasının varlığı görülmüş olmakla birlikte, zaman içerisinde üretici konumundaki ülkelerin tüketici ülkelere karşın üstünlükleri ortaya çıkmış ve bu üstünlük zamanla daha da korunmak istenen bir durum halini almıştır. Bununla birlikte ülkeler arası ticaretin gelişmesiyle karşılıklı bir fayda döneminin yaşandığını söylemek de mümkün olmaktadır (Ünsal, 2005).

Dış ticaretin gelişmesi ve farklı uygulamaların ortaya çıkmasıyla birlikte mutlak üstünlükler teorisi, dış ticaretin açıklanmasında yetersiz kalmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak daha uygulanabilir ve gerçekçi teori ihtiyacı doğmuştur. Bunun neticesinde Ricardo, Smith'ten yaklaşık kırk yıl sonra “karşılaştırmalı üstünlükler teorisini” ortaya atmış ve milletlerarası ticaretin temelini bu teoriye dayandırmıştır. Güçlü yapısı itibariyle halen günümüzde de uluslararası ticaretin temelini oluşturduğu kabul edilmektedir. Teoriye göre uluslararası ticaretin yapılabilirliğinin gerekliliği, bazı malların bazı ülkelere diğerlerine nazaran daha ucuz üretilmesi değildir. Bunun aksine önemli olanın üretimi yapılan mallarda uluslararası pazardaki üstünlüktür. Diğer bir ifadeyle, bir ülke diğerlerine nazaran hangi malların üretiminde üstün karlılık elde edebiliyorsa o malların üretimine yönelmeli ve o alanda uzman olmalıdır (Seyidoğlu, 2013). Ricardo'nun teorisiyle piyasalardaki belli mallar için uzmanlaşma sağlanmak suretiyle ülkelerin uluslararası ticarete ve üretimde etkinliği ve verimliliği artırmaları mümkün olmaktadır (Mayer, 1996). Diğer taraftan teoriye göre, gelişmiş bir ülkenin bütün malların üretiminde diğerlerine karşı üstünlük sağlamış olsa bile dış ticarete karlılık da sağlanabilir. Nitekim üretimde oransal olarak daha üstün olunan malları üretmek ve kaynakları tamamıyla bu yöne kanalize etmek ülke dış ticareti bakımından daha karlı sonuçlar ortaya çıkaracaktır (Üstün, 2004).

Dış ticaretin nedenleri ve dış ticaret kazancına ilişkin olarak, Ricardo'nun 1871 yılında yayınlanmış olan "Politik İktisat ve Vergilendirmenin İlkeleri" adlı eserinde detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Yazar eserinde teorisine bağlı olarak dış ticareti, uluslararası karşılaştırmalı maliyetlerle izah etmektedir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin tam rekabet, dış denge, sabit verim ve tam istihdam gibi konularda ortaya koyduğu hipotezler tartışmaya açık olsa dahi günümüz modern dış ticaret teorilerine temel teşkil ettiği de ortadadır. (Ricardo, 1971).

Her şeyden önce dinamik bir süreç olan karşılaştırmalı üstünlük, katma değeri düşük malların ihracatına yönelmiş bir ekonominin yönünü yüksek katma değerli, teknolojik yenilik ve vasıflı işgücü gerektiren malların üretimine ve ihracına çeviren bir hedefe sahiptir. Bu değişim sürecinde ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü de bağlantılı olarak değişecektir. Nitekim ülkelerin artan büyümelerine bağlı olarak, imalat sanayi ve hizmet sektör payları artarken tarımın payı azalacaktır. Bu durum,

sanayi malları bağlamında dış ticarete olumlu yansiyacağı gibi (Cherney ve Syrquin, 1975) tarım malları ihracatına da olumsuz etki yapacaktır. Öte yandan bu farklılaşan süreç yalnızca toplam ihracat içerisinde sanayi mallarının payını artırmayacak sanayi üretimi ve ihracatının yapısal olarak değişmesine de sebebiyet verecektir (Das, 1998).

Küreselleşmeyle birlikte dış ticaretin de artış sergilemesi, ekonomik büyüme oranlarını da doğrudan etkilemeye başlamıştır. İktisat disiplininin önem gösterdiği konulardan olan ihracat-ekonomik büyüme ilişkisi, 19'ncü yüzyılda Smith ve ardından Ricardo'nun ortaya koydukları "serbest ticaret modeliyle" ortaya çıkmıştır. Akabinde, Kravis ve Nurkse gibi neo-klasik iktisatçılar, 1960 ve 1970'lerde yaptıkları çalışmalar ile ihracat-ekonomik büyüme etkileşimini iktisat literatüründe etkin bir noktaya taşımışlardır (Giles ve Williams, 1999). Ayrıca 1980'li yıllarda Helpman, Grossman Coe, Upadhyay ve Miller gibi iktisatçıların, çalışmalarında bilgi ve teknolojinin yayılmasında temel sebebin serbest ticaretin doğurduğu etki olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmalardan sonra ihracat-ekonomik büyüme etkileşimi iktisat disiplinindeki araştırmalarda daha da ilgi çeker olmuştur (Yapraklı, 2007).

Dünya üzerindeki birbirleriyle siyasi ve ekonomik bağlamlarda sıkı ilişkiler içerisinde olan bağımsız devletler, 1950'li yıllar itibarıyla bu ilişkileri bütünleşme noktasında yeniden şekillendirmiş (AB örneği gibi) ve geçen zamanda küreselleşmenin de etkisiyle bu birleşmeler ve bütünleşmeler artmıştır (Dinler, 2006).

Dış ticaret günümüzde ülke kalkınmasının sürdürülebilir ve uluslararası bütünleşmenin parçası olmasında en önemli faktörler arasında kabul edilir. Bu sebeple, ülke çıkarlarını gözetmek için, dış ticareti özendirici uygulamalara gidilmekte ve kısıtlayıcı tedbirler gevşetilmektedir. (Ertekin ve Kutlu, 2000).

Günümüzde, ülkeler için vazgeçilemez konulardan olan uluslararası ticaret artık sadece ekonomik değil, siyasi ve kültürel ilişkilerin tesis edilmesinde de etki sahibi olmaktadır. Bu bağlamda ortak menfaatleri olan ülkeler birlikte hareket etmekte ve bu türden ortaklıkları koordine eden, uluslararası kuruluşlar da ticareti teşvik edici fonksiyonlar üstlenmektedirler. Bunlara ek olarak küreselleşmenin ve beraberinde teknoloji alanındaki gelişmeler, bilgiye erişimi çok daha kolay bir hale getirmiş,

beraberinde mesafeleri de kısaltmıştır denilebilmektedir. Buna bağlı olarak gelişen internet teknolojileri dış ticaretin mahiyetini de farklılaştırmış ve bir kısım unsurlar önemini yitirirken dış ticarete yeni etkileyici faktörler oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda, üretim faktörlerinin öneminin gün geçtikçe yerini koruyacağı ancak farklılaşacağı söylenebilecektir. Buna örnek olarak, Türkiye menşeli e-ticaret firmalarının ucuz ürün temini için Çin pazarına yönelmeleri gösterilebileceği gibi dev e-ticaret sitelerinin de dünyanın her yerinden tedarige yöneldikleri de değişen faktörlere örnek gösterilebilir. Daha yalın bir ifadeyle, üretim mallarının her zaman ilgi göreceği ancak talep ağlarının teknolojiyle birlikte gelişmesi de dikkate alındığında üretim mallarında tercih edilirliliği farklı unsurların sağlayacağı yöndeki dış ticaret evriminden söz edilebilir. Öte yandan, ülkeler dış ticaretteki etkinliklerini korumak için birlikler oluşturmakta ve bir anlamda teknolojiyle geleneksel dış ticaret arasında yeni bir savaştan bahsedilebilir. Ancak her hâlükârda dış ticaret ülke ekonomileri için önemini devam ettirecek konumunu koruduğu söylenebilmektedir.

2.4. Cari Denge Kavramı ve Dış Ticaret Dengesi Ayrımı

Yukarıda izaha çalışılan dış ticaret kapsamında yapılan ithalat ve ihracatın karşılığı olarak ithalatta nakit çıkışı söz konusu olurken ihracatta da nakit girişi söz konusu olacaktır. Buna karşılık ithalat borçlanmanın artışı olacağı gibi ihracat da alacakların artışı gerçekleşecektir. Dolayısıyla ülke ekonomisinin nakit dengesi borç ve alacakları arasındaki dengeye bağlı olacaktır. Bu denge durumunun dış ticarete bağlı olarak değerlendirilmesi dış ticaretin ekonomideki ve üretimdeki yerini belirlemek açısından önem arz etmektedir. Öte yandan bu denge durumu dış ticaret dengesi olarak ifade edilmektedir.

2.4.1. Cari Denge

Dış ticaret dengesinin izahından önce cari denge konusunun irdelenmesi yerinde olacaktır. Nitekim dış ticaret dengesi cari denge altında yer alan konulardandır. Cari denge kavramı da yine iktisatta önemli bir yere sahip olan ödemeler dengesi konusunun alt başlıklarındandır. Yukarıda değinilen borç ve alacak dengesi ödemeler dengesinin konusu olmakla birlikte ödemeler dengesi ülkeler arası ekonomik hareketlerin bilançosu olarak ifade edilebilir. Cari dengenin daha somut ifade edilebilmesi için ödemeler dengesinin incelenmesinde fayda olacaktır.

Bir ülkenin diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerinin durumsal göstergesi niteliğinde olan ödemeler dengesi bilançosu, o ülkenin üretim malları, hizmetler ve sermaye akımları şeklindeki ekonomik işlemlerden kaynaklı olarak sağladığı gelirlerin ve bu yine bu kalemlerin temini için yaptığı ödemelerin kaydı niteliğinde olmakla birlikte ödeme ve gelirlerin birbirine göre durumunun izlenmesine yardımcı olmaktadır. Böylelikle o ülkenin gelir ve ödeme gücünün bir göstergesi olarak da değerlendirilebilmektedir (Şahin, 2011). Bilanço, dört ana hesaptan oluşmaktadır. Bunlar, “cari işlemler dengesi, sermaye hareketleri dengesi, rezerv hareketleri ve net hata ve noksan hesaplar” şeklinde tanımlanmaktadır. Cari işlemler dengesi veya diğer bir ifadeyle cari denge, ödemeler dengesinin en önemli alt hesaplarından olup “dış ticaret (ihracat-ithalat dengesi), hizmetler (hizmet alımları-hizmet satımları), yatırım (net faktör) gelirleri (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız olarak yapılan dış giderler) dengelerinin toplamı” şeklindeki alt başlıklardan oluşmaktadır. (Erdil-Şahin, 2011). Bu alt başlıklar dikkate alındığında cari işlemler dengesinin dış ticaret dengesiyle doğrudan bir bağ sergilediği açıkça görülmektedir.

Cari işlemlerden elde edilen gelirlerin yine cari işlem giderlerinden daha fazla olması halinde cari denge pozitif yönde bir sapma sergilemektedir ki buna cari fazla denmektedir. Bunun aksi olan durum için yani harcamaların gelirlerden fazla olması durumu ise cari açık veya cari işlemler açığı olarak nitelendirilir. Diğer bir ifadeyle mal ve hizmet ticaretiyle net transfer gelirleri cari hesapta yer alan ödemeleri karşılayamadığı durumda ülkenin cari işlemler hesabının açık verdiği söylenebilmekte ve bu da cari açık olarak ifade edilmektedir (Peker ve Hotunoğlu, 2009: Gottheil, 1996).

Ülke ekonomilerinin en önemli döviz girdi kanalı ihracat olmakla birlikte ihracatın sürekliliği de üretim faktörlerinin ürettiği mal ve hizmetlere bağlıdır. Dolayısıyla ihracatın devamlılığının ve buna bağlı olarak cari alacağın sürekli istenilen seviyelerde tutulabilmesinin en önemli ayağını da üretkenlik oluşturmaktadır. Böylelikle üretim endüstrileri ülke ekonomisi açısından cari dengenin sağlanmasında rol üstlenmiş olmakla birlikte iç pazar ihtiyacının karşılanabilmesi de yine üretim faktörlerinin sağlıklı çalışmasıyla ilişkilidir. Böylelikle ihracatın devamlılığı

sağlanırken ithalat için de en az seviyede ihtiyacın oluşması sağlanabilecektir (Söyler, 2001).

2.4.2. Dış Ticaret Dengesi

Zaman zaman cari dengeyle aynı hususu ifade etme amaçlı kullanımı görülse de dış ticaret dengesi cari dengeden farklı ancak ilişkili bir husus olarak kendini göstermektedir. Dış ticaret dengesi, cari dengenin alt başlığı olduğu gibi temelinde yukarıda da değinildiği gibi ithalat ve ihracat miktarlarındaki dengeye işaret etmektedir. Nitekim cari denge hesaplamasına dahil edilen kalemler içerisinde dış ticaretten farklı olarak harcamalar, yabancı yatırımlar gibi kaynaklar da söz konusudur. Dış ticaret dengesi, özü itibariyle ülke ithalatında ve ihracatında toplam mal ve hizmetler miktarlarının dengede olma hali olarak ifade edilebilmektedir (Seyidoğlu, 2013).

Dış ticaret dengesi dönemsellik arz etmekle birlikte bir ülkenin belli bir dönem için yapmış olduğu ihracat ile ithalat arasındaki farka göre değerlendirilmektedir. Farkın pozitif değer olarak ortaya çıkması halinde dış ticaret fazlası, farkın negatif değer alması halinde ise dış ticaret açığı söz konusu olmaktadır. Gelişmiş ve üretim ekonomilerinde bu fark genel itibariyle pozitif değer olarak karşımıza çıkmakla birlikte farkın çok açılması durumunda da üretim kaynaklarının bu farkı destekleyebilecek nitelikte olması beklenir. Aksi durumda sonraki dönemde üretim girdilerinin temini için ithalata yönelmesi gerekliliği ortaya çıkabileceği gibi bu durumda da dış ticaret açığı söz konusu olabilecek ve üretkenlikte meydana gelecek olan yavaşlama pazar payının yitimi şeklinde sonuçlar da doğurabilecektir (Küçükaksoy ve Çiftçi, 2014).

Bir ülke mallarının özellikle ihraç pazarlarında sürekli var olmasının temelinde ürünün rekabet gücü ve maliyeti belirleyicilik arz etmektedir. Diğer taraftan rekabeti sağlayacak olan unsurlar içerisinde kalite, süreklilik gibi hususlar önem arz eden başlıklardandır. Bu itibarla, dış ticaret dengesi aynı zamanda üretim birimlerinin sergileyecekleri süreklilik gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Aksi durumda pazarda oluşacak boşluğu doldurabilecek bir başka ürün veya ülke mutlak surette bulunabilecektir. Dış ticaret dengesi, cari dengenin belirli bir kesimini sağladığı gibi

üretim talebi karşılayabilir düzeyde olması da dış ticaret dengesinin sac ayaklarından birisi konumundadır (Zortuk, 2002).

Netice itibariyle cari dengenin sağlanmasında dış ticaret dengesinin önemli bir payı olmakla birlikte dış ticaret dengesinde de üretkenliğin etkisinin varlığı görülmektedir. İhraç mallarının üretiminde ve ihracata konu edilebilmelerinde üretkenliğin yanı sıra toplam faktör üretkenliğinin de belirleyiciliği söz konusudur.

Dış ticaret dengesi dairesinde ihracatın ithalatı ithalatın karşılama oranına (coverage ratio) değinmekte de fayda olacaktır. Dış ticaret alanında yaşanan gelişmeler, iktisadi hareketlilik hakkında sağladıkları bilginin yanı sıra iç ve dış iktisadi denge bakımından sağladıkları önemli bilgiler itibariyle açık ekonomilerin yakın takibi altındadır. Bu bağlamda dikkate alınan göstergelerden birisi de ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. (Aydın, Başkaya ve Demiroğlu, 2015). Bir ülke için ihracatın ithalatı karşılama oranı t yılı için tanımlanmakta ve bu bağlamda X_t ülkenin ihracat miktarı ve M_t 'de ithalat miktarını göstermek suretiyle;

$$Z_t = \frac{x_t}{M_t}$$

Şeklinde gösterilmektedir. Z_t , ihracatın ithalatı karşılama oranını verir. Bu oran, ithalatın ne miktarının ihracat ile karşılandığını göstermekle birlikte ülkeler arası veya belirli bir dönem için ülkenin ticari performansının belirlenmesinde kullanılan bir ölçüt niteliğindedir.

Dış ticaret açığının normalize edilmiş ve birim etkisinden arındırılmış bir ölçüsü olan karşılama oranı, dış ticaret açığının GSYH'ye bölünmek suretiyle elde edilen ve yaygınlıkla kullanılan normalizasyon ile mukayese edildiğinde, her iki normalizasyon yaklaşımının da birimden arındırılmış ölçümler ortaya koymasının yanı sıra karşılama oranının bir kısım avantajlar ihtiva ettiği görülmektedir. Bu avantajlar, dışa açık ekonomiler bakımından ortaya çıkmakta; GSYH'nin belli yüzdesi için ortaya çıkan dış ticaret açığı farklı ülkeler bakımından farklı sonuçlar üretmekte ve yorumlanmaktadır. Karşılama oranı ise dışa açıklık kriterinin getirdiği bu farklılıkları tolere eden daha tutarlı sonuçlar üretmektedir. Öte yandan karşılama oranı yaygınlıkla toplam ticaret (mal ve hizmetler) için değil sadece mal ticaretini

kıstas aldığından üretim değerlendirmesinde de daha yalın bilgi oluşturmaktadır (Aydın, Başkaya ve Demiroğlu, 2015).

2.5. Dış Ticaret Teorileri

2.5.1. Merkantilizm

Amerika'da madencilik dönemini tetikleyen altın ve gümüş madenlerinin keşfiyle birlikte 16. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa'da korumacı bir dış ticaret politikası olarak ortaya çıkan iktisadi görüş “merkantilizm” olarak tanımlanmıştır. Bu görüşün savunucularına göre bir ülke zenginliğinin kaynağını değerli maden stokları oluşturmaktadır. Eğer bir ülkenin dış ticaret fazlası oluşursa bu durumda o ülke diğerlerine göre daha zengin olarak değerlendirilmektedir. Bu sebepten, ülke dış ticaret politikaları altın ve gümüş gibi değerli maden birikimlerinin artışına odaklı olarak düzenlenmelidir (Çelik, 2012).

Merkantilistlerin bu savlarının gerçekleşmesi içinse ihracat odaklı bir dış politika uygulanması gerekmektedir. Tarım ve sanayi sektörlerini verimsiz olarak kabul eden merkantilistler ticareti ise en verimli sektör olarak değerlendirmektedirler. Yani, dış ticaret yapmak suretiyle üretim malları karşılığında ülkeye değerli maden girişinin sağlanabileceğini savunmaktadırlar. Bu savlarına bağlı olarak merkantilistler, ihracatın özendirilmesine ve beraberinde ithalatın da değerli maden çıkışına sebep olduğundan caydırıcı politikalara yönelmişlerdir (Ünsal, 2005).

Merkantilistlerin bir diğer savı ise, dış ticaretin sıfır toplamlı bir oyundan ibaret olduğudur. Bu sav, ülkeler arası ticarete dış ticaret fazlası veren ülkenin kazancı açık veren ülkenin kaybına eşit olarak değerlendirilmektedir. Buradan hareketle kazanç ve kayıp miktarını eşit olarak değerlendiren merkantilistler, dünya ticaretinde toplamda, kazanç ve kayıp olmadığını savunmuşlardır. Merkantilistlere göre dış ticaret sıfır toplamlı bir oyundur. Buna bağlı olarak da dış ticaretten tüm ülkelerin kazanç sağlamaları mümkün olmayıp, mutlak surette dış ticaretin bir kazanan ve kaybeden tarafları olacaktır. Bu sebepten de ülkeler arası çıkar uyumu değil bir çatışma söz konusudur (Ünsal, 2005).

Merkantilizmin etkin bir biçimde kabul gördüğü dönemler için, ülkelerin zenginliklerini artırmak adına aşağıdaki tedbirlere yöneldikleri ifade edilmektedir (Çelik, 2012):

1. “İthalatı azaltmak için yüksek gümrük oranları yürürlüğe konulmuştur.
2. Ülke içindeki sanayiciler tarafından üretimde kullanılabilecek hammaddelerin dışarıya satılması yasaklanmıştır.
3. Nitelikli işgücü göçüne engel olunmuştur.
4. Yurt dışındaki nitelikli işgücünün ise yurt içine gelmesi teşvik edilmiştir.
5. Değerli madenlerin yabancılara satılmasına yasaklamalar getirilmiştir.”

Özetle merkantilizm, değerli madenlerin dolayısıyla servetin dünyada kısıtlı olarak bulunduğunu ve artırılmayacağını savunmuştur. Bu sebepten, dış ticaretin tarafları olan iki ülke arasında bir kazanç çatışmasının varlığı öne sürülmüştür. Ayrıca merkantilistler ekonominin dış ticaret fazlası vermesi için devletin ekonomiye müdahalelerde bulunmasının gerekli olduğunu savunmaktadır. (Çelik, 2012).

Merkantilizmin etkili olduğu dönemlerde eleştirilere de maruz kalmıştır. Bununla birlikte merkantilist düşünce uluslararası iktisat literatürü için katkı da sağlamıştır. Bu bağlamda Kazgan (1974) merkantilizmin bu katkısını şu şekilde değerlendirmektedir:

“Merkantilistlerin geliştirdikleri en önemli analiz aracı bugün ödemeler bilançosu denilen ve o dönemde mal ticaretinin analizinde kullanılan dış ticaret bilançosudur. Ayrıca merkantilist düşüncede paranın miktar teorisinin temelini de görmek mümkündür. Jean Bodin o dönemde artan fiyatların kralın izlemiş olduğu politikalardan değil de ülkeye akan altın ve gümüş nedeniyle olduğunu söyleyerek bir anlamda klasik miktar teorisinin temellerini atmıştır.”

Etkin olarak uygulandığı dönem için fiyatlar genel düzeyinde yüksek artışlara neden olan merkantilist politikalardan ötürü Avrupa’da burjuva sınıf daha da güçlenmiştir. Teknolojinin gelişmesi ve dış ticaretin daha da geniş yelpazelere ulaşmasıyla birlikte merkantilist politikaların daha fazla sürdürülmemesi gerektiği görüşü kabul görmeye başlamış ve serbest ticarete geçişin önemi yönündeki kanaatler güçlenmiştir. Merkantilizmin önemsemediği tarım sektörünün sanayi için önemi de kendini net bir

biçimde göstermeye başladıktan sonra bu yaklaşım ülkeler tarafından süratle terk edilmeye başlanmıştır (Hamitoğulları, 1986). Günümüz şartları için merkantilizm değerlendirilecek olduğunda, artık uygulanmasının neredeyse imkansız olduğu söylenebilir. Ancak, ülkelerin gelişmesi için merkantilizmin görüşlerinin kısmi olarak fayda sağlayacağı kanaatindeyiz. Nitekim 21'nci yüzyıl dev ekonomilerinin oluşmalarında merkantilist yaklaşımların da varlığından söz etmek mümkündür. Çin örneği incelendiğinde üretim teknolojilerinin transfer edildiği ve böylelikle kendi içinde yeni bir pazar oluşturmak suretiyle bu pazara hem hammadde hem de iş gücü pazarladığını görmekteyiz.

2.5.2. Fizyokratlar

Merkantilizm döneminde geçimin en önemli kaynağı tarım olmasına rağmen merkantilist politikaları tarımı dışlamış ve ticaretle ülkeye maden girişi yönünde çaba sergilemişlerdir. Bu çabaların daha da güçlendirdiği burjuva sınıfı Fransa'da etkin bir kitle haline dönüşmüş, tarım sektörü önenmemesinden ötürü büyük ölçüde daralma yaşamıştır. Bunun yanı sıra tarım sektörüne uygulanan ağır vergiler artık kaldırılamayacak boyutlara ulaşmıştır. Bu şartlar altında Fransa'da vergi gelirleri devlet için yetersiz kalmaya başlamış ve devlet giderleri karşılamak için aşırı yüksek miktarlarla spekülörlere borçlanmış, bu borcun doğurduğu yük de tarım sektörüne yansıtılmıştır. Borç yoluyla ülkeye giren kaynaklar bir kesimi zenginleştirse de bu kaynaklardan tarım sektörü ve çiftçiler yararlanamamışlardır. Bu zenginlikler, merkantilist sistemin kalıntı olarak bıraktığı tüccar sınıfına akmaktaydı (Kazgan, 1974).

Dönemin yukarıda özetlenen şartlarının etkisinde 18'nciyyikinci yarısı itibariyle tıp doktoru olan F. Quesnay öncülüğünde ortaya çıkan fizyokrasi, kısa süreli bir etkiye sebep olmuş ancak "Klasik Ekol"ün de temelini oluşturmuştur. Fizyokrasinin ortaya attığı görüşler merkantilistlere ağır darbe vurmuş, merkantilizmin müdahaleci anlayışının yerini doğal seyre terk etmesi gerektiğini ve bu doğal seyrin devlet müdahalesinden uzak tutulması gerektiği savunulmuştur (Çelik, 2012).

Fizyokratik görüş, klasik dış ticaret teorilerine temel teşkil ettiğinden bu teorilerin anlaşılmasına da ışık tutacaktır. Burada örnek vermek gerekirse, klasik ekolün bahsettiği "Görünmez El" kavramı fizyokrasi temelli bir olgudur. Quesnay'ın

öncülüğünde ortaya çıkan fizyokrasinin temeli doğal düzene dayanır. Buradaki doğal düzende kaynak Tanrı olup insan bu sistem içerisinde görevini anlamalı ve ona göre hareket etmelidir. Quesnay “Ekonomik Tablo” adlı eserinde toplumu üç sınıf olarak değerlendirmiş ve bunları “üretici sınıf olarak toprakta çalışanlar, toprak sahipleri soylular ve tüccarlar, sanayiciler ve serbest meslek sahipleri” şeklinde tasnif etmiştir. O’na göre ekonomide ilk sınıf üretken olarak kabul edilirken diğer iki sınıf kısır sektördür. Servet ise üretken kesimin oluşturduğu ve kan dolaşımı gibi bir seyirde dolaşım gerçekleştirmektedir (Talas, 1980).

Fizyokrazi’de devlete mülkiyeti korumak, adalet sistemini oluşturmak, eğitim imkânı sağlamak gibi görevler yüklenmiştir. Öte yandan toplumsal işleyişin doğal akışı içerisinde tüm olaylar kendiliğinden neticelenmekte ve bu doğal seyir içerisinde devlet, doğal seyre karşı aykırı olan olaylar için yasalar koyarak düzeni sağlamaktadır. Böylelikle devlet otoritesi altında ekonomik sistem kendi doğal işleyişiyle hareket edecek ve mekanizmalar birbirine girmeden işleyiş sürdürülecektir.

2.5.3. Klasik Dış Ticaret Teorisi

Merkantilizm karşıtı bir görüş olan ve önemli oranda fizyokrasiden beslenen “Klasik İktisadi Ekol” iktisat disiplininin bilimsel bağlamda ele alınmasının başlangıcı olarak kabul görmektedir. Klasik ekole göre fizyokrazi de olduğu gibi devletin ekonomiye müdahalesi istenememekte ve buna gerekçe olarak insanın “homo economicus” olduğu öne sürülmektedir. Bu kavramın izahı ise ekonomik sistemde yer alan insanların kendi çıkarlarını gözetecek şekilde hareket edecek olmaları şeklindedir. Klasik ekolde iktisadi yaşamı düzenleyen devlet müdahaleleri olmayıp “görünmez el”dir. Görünmez el olarak ifade edilen fiyat mekanizması olup bunun sayesinde ekonomik hayat kendi düzenini oluşturmaktadır. Öte yandan servet merkantilistlerin savunduğu gibi sabit olmayıp, bundan ötürü de iki ülke arasındaki ticaretin sıfır toplamı bir oyun olması söz konusu olamayacaktır. Ticaretin tüm tarafları ticaretten kazanç sağlayabileceklerdir. Çünkü, iş bölümü ve uzmanlaşmanın her ülke için yarar doğurması söz konusu olabilecektir (Ardıç ve Yılmaz, 2008).

Ardıç ve Yılmaz (2008), fizyokrazi temelli olan klasik ekolün dış ticarete ilişkin yaklaşımlarını aşağıdaki şekliyle özetlemektedirler.

- “Dünyada sadece iki ülke ve iki mal bulunmaktadır ve mallar standart yani homojendir. İki ülke de bu iki malı üretebilme kapasitesine sahiptir.
- Dış ticarete para kullanılmamaktadır. Yani ticarete takas usulü kullanılmaktadır. Dolayısıyla ekonomide enflasyon ve deflasyon gibi kavramlar bulunmamaktadır.
- Tüm piyasalarda tam rekabet şartları geçerlidir.
- Dış ticarete devlet müdahalesi yoktur. Yani dış ticarete kotalar, gümrük tarifeleri ve sınırlayıcı diğer işlemler gibi kısıtlamalar söz konusu değildir.
- Ekonomide üretim faktörü olarak sadece emek bulunmaktadır ve emek faktörü de homojendir. Ayrıca emek faktörü ülke içinde tam hareketliyen ülkeler arasında tam hareketsizdir.
- Ekonomi tam istihdamda denge durumundadır. Yani tüm üretim faktörleri üretime koşulmuştur ve işsizlik gibi bir durum söz konusu değildir.
- Uluslararası ticarete ulaştırma giderleri bulunmamaktadır ve üretimde de sabit maliyet şartları geçerlidir.
- Dış ticaret bir ülkedeki gelir dağılımına herhangi bir etkide bulunmamaktadır.”

2.5.4. Mutlak Üstünlükler Teorisi

1776 yılında yayınlanan Adam Smith'in “*Ulusların Zenginliği*” adlı eserinde verdiği toplu iğne üretimi örneğiyle iki tip ekonomiden bahsedilmektedir. Bunlardan birisi kendi ihtiyaç mallarını üretebilen ve “otarşik” olarak belirtilen ekonomi iken diğeri de işbölümü ve uzmanlaşmanın hakim olduğu ekonomidir. Eserde örneklenen bu iki üretim modelinde, uzmanlaşma ve işbölümünün hakim olduğu ekonomide otarşik ekonomiye göre daha fazla üretimin varlığı söz konusu olup bu fazla üretim dış ticarete konu olacaktır. Yani daha yalın bir ifadeyle uzmanlaşmış ekonomide üretimin iç piyasa ihtiyacı olan kısmından fazlası satılmak suretiyle gelire dönüştürülebilecektir. Bu üretim fazlası olan mallar işbölümüne dahil olan ülkeler arasında paylaşılmasıyla birlikte dış ticaret pozitif toplamlı bir oyun olarak değerlendirilmiştir. Adam Smith tarafından geliştirilen bu teori “Mutlak Üstünlükler Teorisi” olarak adlandırılmıştır (Ünsal, 2005).

Merkantilistlerin ileri sürdüğü sabit dünya serveti anlayışına karşı çıkan Smith'e göre kaynaklar sabit olsa da servet sabit olmayacaktır. O'na göre *“uzmanlaşma ve iş bölümü sayesinde kaynakların etkin kullanımı yoluyla dünya serveti artırılabilirdi. Artan bu servet dış ticaret yapan her ülke tarafından bölüşülebilir. Yani dış ticaret yapan ülkeler arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Eğer ülkeler dış ticaret yapmaya yönelirse bundan her ülke kazançlı çıkacaktır. Görünmez el olarak nitelendirilen fiyat mekanizması sayesinde de uluslararası ticarete faydalar maksimize edilerek denge sağlanabilecektir. Bu yüzden devletlerin dış ticarete ve ekonomiye müdahale etmelerine gerek yoktur”* (akt. Çelik, 2012).

2.5.5. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Adam Smith'in mutlak üstünlükler teorisinden yola çıkan önemli klasik iktisadi ekol temsilcilerinden olan David Ricardo, “bir ülkenin diğer bir ülkeye göre tüm malların üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olmasının dahi uluslararası ticarete engel teşkil etmeyeceğini” savunmuş ve bu noktada “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi”ni ileri sürmüştür. Ricardo'nun teorisinin temelinde “fırsat maliyeti” yaklaşımı bulunmakla birlikte teoriye göre, *“bir ülke ürettiği bir malı başka bir ülkeden daha düşük bir fırsat maliyetiyle üretiyorsa o ülke o malın üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır. Fırsat maliyeti kavramı, bir malı elde etmenin maliyetini diğer malı elde etmekten vazgeçmeye bağlayan bir teori olup, söz konusu üretilen malın maliyetini vazgeçilmesi gereken mallar itibariyle ölçmektedir”* (Kazgan, 1974).

Ricardo'ya göre bir ülkenin her iki malın üretiminde mutlak üstünlüğü olsa da ticaret devam ettirilebilecektir şeklindeki yaklaşımını ortaya koymuş ve bununla da bir anlamda Smith'in teorisinin açık noktalarını kapatmıştır. Ancak bu teori, her ne kadar uluslararası ticarete temel teşkil etse de bir kısım eksiklikleri itibariyle eleştirilmiştir. Yapılan bu eleştirileri Ardıç ve Yılmaz (2008) aşağıdaki şekliyle özetlemektedirler:

- “D. Ricardo teorisini oluştururken bir malın değerinin tek belirleyicisi olarak emeği görmüştür. Ancak gerçekte bir malın değerini belirleyen birçok etken bulunmaktadır. Örneğin sermaye, doğal kaynaklar, müteşebbis gibi.

- Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi talep unsurunu dikkate almayan arz yönlü bir teoridir.
- Ülkeler arasındaki üretim düzeyi farklılıklarının nedeni belirtilmemiştir. Örneğimizi ele alırsak Türkiye'nin X üretiminde karşılaştırmalı olarak üstün olduğu belirtilmiş ancak bu üstünlüğü oluşturan nedenlere değinilmemiştir.
- Ayrıca karşılaştırmalı üstünlükler teorisi zaman ve değişim faktörlerini de içermemektedir.”

2.5.6. Heckscher-Ohlin Faktör Donatım Teorisi

İsveçli iktisatçı Eli Heckscher ve öğrencisi Bertil Ohlin tarafından ortaya konulan bu teori karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bir anlamda eksiklerini giderici niteliktedir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde uluslararası emek verimliliği farklılıklarından kaynaklı olarak maliyet farklılıklarının ortaya çıkması söz konusu olmakta ve bu da uluslararası ticaretin sürdürülmesinin gerekçesi sayılmaktaydı. Bununla birlikte ülkeler arası emek verimliliğinde oluşan farklılıkların açıklanamaması hususu da karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin eleştirisi konusu olmuştu. Eleştirilere konu olan bu eksikliğin giderilmesi noktasında Heckscher ve Ohlin karşılaştırmalı üstünlükler teorisi üzerinden hareketle “Faktör Donatım Teorisi”ni üretmişlerdir (Seyidoğlu, 2013).

Çelik (2012) Faktör donatım teorisini oluşturan varsayımları aşağıdaki şekliyle başlıklandırmaktadır:

- “Ekonomide iki üretim faktörü mevcuttur, bunlar emek ve sermayedir.
- Model iki ülkeli bir modeldir ve ülkeler faktör bolluğu açısından birbirinden farklıdır. Örneğin bir ülkede emek faktörü bol miktarda mevcutken diğer ülkede sermaye faktörü bol miktarda bulunmaktadır.
- Model iki mallı bir modeldir ve mallar üretiminde kullanılan faktör yoğunluğu bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Örneğin bir mal emek yoğun olarak üretilirken diğer mal sermaye yoğun olarak üretilmektedir.
- Mallar her iki ülkede de aynı üretim fonksiyonuna sahiptir.
- Üretimde ölçeğe göre sabit verimler söz konusudur.

- Her iki ülkede de talep şartları birbirine benzer şekildedir”.

Heckscher ve Ohlin’in teorisinden hareketle “*bir ülkede nispeten bol olarak bulunan üretim faktörünün yoğun olarak üretiminde kullanıldığı malı ihraç, daha kıt olan üretim faktörünün üretiminde kullanıldığı malı ise ithal etmesi gerektiği*” sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna örnek olarak bir ülkede emek faktörünün bolluğu söz konusu ise o ülkede emek yoğun mallar üretmeli ve bu mallar ihracata konu edilmelidir. Öte yandan, sermaye yoğun mallar da ithal edilmelidir (Ünsal, 2005).

Teori, matematiksel yöntemler itibariyle her ne kadar hatasız gibi görünse de ilk uygulaması Wasilly Leontief tarafından ABD ekonomisi için yapılmış ve elde edilen sonuçlar itibariyle teorinin ABD ekonomisi bakımından ters sonuçlar ürettiği görülmüştür. Yapılan bu uygulama çalışmasında Amerikan ekonomisinin “emek yoğun malları ihraç etmesi, sermaye yoğun malları ise ithal etmesi” gerekliliğini ortaya koyan sonuçlar elde edilmiştir. Ancak uygulamada teknolojik açıdan diğer ülkelere göre daha gelişmiş olan ABD ekonomisi sermaye yoğun malları ihraç ederken emek yoğun malları da ithal etmekteydi. Bu şekilde ortaya çıkan çelişki iktisat literatürüne de “Leontief Paradoksu” olarak geçmiştir (Seyidoğlu, 2013).

2.5.7. Alternatif Dış Ticaret Teorileri

Leontief Paradoksu, faktör donatım teorisini de tartışmaya açmış ve buna bağlı olarak dış ticaretin açıklanması noktasında iktisat disiplininde yeni teorilerin geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan dış ticaret teorileri bu başlık altında irdelenmeye çalışılacaktır.

2.5.7.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Alternatif dış ticaret teorilerinden olan “Nitelikli İşgücü Teorisi” Keesing ve Kenen tarafından ortaya konulmuştur. Teoriye göre sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin açıklayıcısı bu ülkelerdeki nitelikli iş gücü olmaktadır. Teoriye göre nitelikli işgücü bakımından zengin olan ekonomiler bu işgücünün niteliklerine uygun malların üretiminde uzmanlaşırlar. Nitelikli işgücü gerektirmeyen mallarda uzmanlaşanlar ise nitelikli işgücü yönünden fakir olan ekonomilerdir. Böylelikle düşük nitelikte işgücü sahibi olan ülkeler emek yoğun malları ihracata özendirilmiş olmaktadır. Netice olarak faktör donatım teorisinin bir anlamda tekrarı olan

nitelikli işgücü teorisi iktisadi alan yazında “neo-faktör donatım teorisi” olarak da ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2013).

Nitelikli işgücü teorisi ile faktör donatımı teorisi arasında dikkat çekici ölçüde benzerlik bulunmaktadır. Fiziki sermaye oluşturulması ve işgücünün eğitilmesi tasarrufu gerekli kılmakta ve bu sebepten nitelikli emek yoğun mallar ile sermaye yoğun malların genel itibariyle birbirlerinin aynı olduğu görülmektedir. Dolayısı ile bir kısım iktisatçılar bu iki mal türünün “türetilmiş kaynaklar (*man-maderesources*)” bağlamında birleştirilmesinin daha uygun olduğunu savunmaktadırlar. Bu yaklaşım, Heckscher-Ohlin teorisinin bu şekilde değişmiş olan hali neo-faktör donatım teorisinin farklı bir izahıdır (Seyidoğlu, 2013).

2.5.7.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Faktör donatım teorisinde teknoloji, bir veri biçimi olarak kabul edilmekte ve tüm ülkeler için sabit sayılmaktadır. Bu sebeple dış ticaret üzerinde teknolojinin etkisi yok sayılmaktadır. Oysa 1961’de Posner tarafından geliştirilen “Teknoloji Açığı Teorisi” ile ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak aralarında teknoloji farklılığının bulunduğu ileri sürülmüş ve bu farklılığın ticarete önemli ölçüde etki ettiği ortaya konmuştur. Teoriye göre, gelişmiş ülkeler ileri teknolojileri ile az gelişmiş ülkelere nazaran üretimde daha avantajlı konumda olup yeni malların üretiminde az gelişmiş ülkelere nazaran daha ilerdedirler. Gelişmiş teknolojiler, öncelikle ülke içerisindeki ihtiyacı karşılayacak üretimi diğer az gelişmiş ülkelerden daha önce üretmekle birlikte üretim fazlasını da az gelişmiş ülkelere ihraç edebilmektedirler. Az gelişmiş ülkeler ise bu üretim mallarını ya taklit yoluyla üretime gidecekler ya da üretim teknolojilerini satın alarak üreteceklerdir. Diğer taraftan az gelişmiş ülkelerde işgücünün daha düşük maliyetlerde olması ve bunun yanı sıra ar-ge maliyetlerinin neredeyse sifıra yakın düzeylerde olması üretim maliyetleri bakımından bir avantaj görünümündedir. Dolayısıyla bu yeni teknoloji üretimini kendi bünyelerinde yapmak istemeleri doğal olmakla birlikte öte yandan gelişmiş ülkelere teknoloji transferi ile ithalatçı konumuna yerleşeceklerdir. Bu duruma bağlı olarak, gelişmiş ülkelerin teknolojik yeniliklere sürekli yatırım yapmaları ve bu yeniliklerin özellikle günümüz dünyasında çok hızlı bir biçimde değişmeleri dikkate alındığında, az gelişmiş ülkeler sürekli olarak bu teknolojileri

ithal eden konumunda olacakları gibi gelişmiş ülkeler de ihracatçı konumunda yer alacaklardır. Ayrıca, gelişmiş ülkeler daha ucuz maliyetlerle bu malları üreten az gelişmiş ülkelerden ithal etmek suretiyle daha ucuz temin yoluna gideceklerdir. Bu, her ne kadar cari açık olarak yorumlanacak olsa da teknoloji ihracatının üretim mallarından çok daha büyük rakamlarla gerçekleştiği göz önünde bulundurulmalıdır. Böylelikle, gelişmiş ülkeler rakamsal olarak daha büyük hacimlerdeki teknolojiyi ihraç edecekler ve daha ucuz maliyetlerdeki malları da ithal ederek cari açığın önüne geçebileceklerdir. Bu durum dikkate alındığında ise gelişmiş ülkeler açısından bir cari açık söz konusu olmadığı gibi az gelişmiş ülkeler sürekli ithalata bağlı cari açıkla karşı karşıya kalacaklardır (Çelik, 2012).

Paul Krugman, Posner tarafından ortaya atılan bu teoriye 1979 yılında kendi çalışmalarıyla destek vermiş ve Posner'in teorisini geliştirerek "Dinamik Teknolojik Açık Modeli"ni ortaya atmıştır. Model, Posner'in modelinde olduğu gibi ülkeler arası teknoloji farklılıkları perspektifinden dış ticareti açıklamaya çalışmaktadır. En iyi üretim tekniklerini ve teknolojilerini daha kısa zamanda gerçekleştiren ülkeler gelişmiş ülkelerken daha uzun zamanda gerçekleştirenler ise daha az gelişmiş ülkeler olarak ifade edilmektedir. Bu sınıflamada ülkeler bir basamak sistemi halinde düzenlenmekte ve en üst basamakta en gelişmiş ülke/ülkeler bulunmaktadır. Bununla birlikte teoride, endüstriler de benzer şekilde sınıflandırılmakla birlikte üretim teknolojilerinde ve tekniklerinde iyileşmenin hızlı gerçekleştiği endüstriler "teknoloji yoğun" olarak tanımlanmakta ve iyileşmeyi daha yavaş gerçekleştiren endüstriler de daha az teknoloji yoğun olarak nitelendirilmektedir ve endüstriler teknoloji yoğunluk düzeylerine göre basamaklarda yer almaktadırlar. Üst basamaklarda yer alan ülkeler, teknoloji yoğun malları üretme konusunda daha alt basamaklarda yer alan ülkelere göre mukayeseli üstünlüğe sahip olmakta ve ticarete konu malların üretiminde teknolojinin belirleyiciliğine işaret edilmektedir (Ünsal, 2005).

2.5.7.3. Ürün Dönemleri Teoremi

Teknoloji Açığı Teorisi'nin bir uzantısı ve genelleştirilmiş biçimi görünümünde olan "Ürün Dönemleri Teorisi" 1966'da R. Vernon, tarafından ortaya koyulmuştur. Teori, bilgi yoğun üretim malları üzerindeki dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisini sunmakla birlikte teoriye göre bir kısım ülkeler mevcut üretim malları üzerinde

ihhtisaslaşırken bir kısmı da yeni üretim mallarının üretiminde ihhtisaslaşmaktadırlar. Vernon'un teorisine göre yeni ürünlerin gelişim sürecinde birçok aşamanın oluştuğu ve karşılaştırılmalı üstünlük mukayesesinin ürün dönemlerinde değişkenlik sergilediğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte yeni ürünlerin icadı ve üretilmesinde ABD gibi teknoloji zengini ülkelerin öne çıktığını vurgulamaktadır (Vatansever-Deviren, 2004).

Ürün dönemleri teorisinde yeni bir malın ilk aşamada küçük çaplı olarak yalnızca yurtiçinde iç talebi karşılamak üzere üretildiği, üretici firmanın bu malı üretecek teknolojiye sahip olmasından ötürü üretimin bu ülke sınırları içerisinde gerçekleştiği kabul edilmektedir. İkinci safha ise üretimin hızlandırılması ve sadece iç piyasa talebini karşılamak amaçlı değil, ihracat amaçlı olarak da üretim kapasitesi şekillendirilir. Ancak, teoriye göre bu üretim teknolojisi yalnızca ilk üreticinin elindedir ve üretimi gün geçtikçe standardize etmeye başlar. Üçüncü aşamada da teknoloji ihracatına başlayarak daha karlı bir ticarete yönelmeyi tercih edecektir. Üçüncü aşamadan sonra üretim, teknolojiyi satın almış olan ve işgücü maliyetlerinin daha düşük olduğu ülkelerde devam edecektir. Diğer taraftan üretimin az gelişmiş ülkeye kaydırılmasıyla iç talep de azalacak ve buna bağlı olarak üretimi de azalmış olacaktır. Dolayısıyla talebin karşılanması noktasında ilk üretici ülkenin bu ürünün ihracatındaki payı azaldığı gibi talebi karşılayamama durumunda ithalatı da söz konusu olabilecektir. Devam eden süreçte teknolojinin tüm dünyada yaygınlaşmasıyla birlikte teknolojiyi üreten ülkede üretim durma noktasına ulaşır ve bu ürün ithalat yoluyla temin edilmeye başlanır. Bunun akabinde teknoloji üreten ülke artık yeni teknolojiler üreterek bu döngüyü devam ettirme çabasıyla yeni bir teknoloji icadına yönelerek döngünün devamlılığını sağlamaya çalışır (Seyidoğlu, 2013). Günümüzde teknoloji üreticisi ABD, Japonya, Almanya gibi ülkeler dikkate alındığında bu teorinin geçerliliğinden söz etmek mümkün olduğu gibi uygulamaların daha da farklılaştığından söz etmek de mümkündür. Teknoloji üreticisi konumunda olan ülkeler teknolojiyi satarak maliyetlerini düşürmenin yanı sıra, üretim tesislerini işgücünün ve üretim maliyetlerinin daha düşük ülkelere kaydırmak suretiyle üretimi ellerinde tutabilmekte ve sadece üretim maliyetlerini azaltmak suretiyle, teknolojilerini de kendi tekellerinden çıkarmamış olmaktadır. Bunun yanı sıra, üretimin kaydırıldığı az gelişmiş ülke açısından bu durum istihdam

temini anlamı taşıdığından teknoloji üreticisi şirket için kolaylıklar içeren hukuki düzenlemeler dahi getirilerek bu şekilde yabancı yatırımların teşvik edilmesi amaçlanabilmektedir. Günümüz Çin endüstrisi de bu durumun en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır. Öte yandan, Hindistan ve bazı Orta Avrupa ülkeleri de benzer uygulamalara yönelmişlerdir.

2.5.7.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Faktör donatım teorisinde dış ticaretin belirleyicisinin faktör donanımı olduğu; sermaye yoğun ekonomilerde sermaye mallarının ihraç konusu edildiği gibi emek yoğun malların ithal edildiği ve tersi olan emek yoğun ekonomilerde emek yoğun malların ihraç edilerek sermaye yoğun malların ithal edileceği belirtilmiştir. Ancak pratikte farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür. Buna örnek olarak, 1995’de dünya genelinde sanayi ürünleri ticaretinin %61’inin aynı faktör donanımlı ülkeler arasında gerçekleştiği görülmüştür. Bu örnek, faktör donatım teorisinin eleştirilere konu olan yanını oluşturmuş ve 1961 yılında Staffan Burenstam Linder tarafından bu eksiklik üzerine inşa edilmiş olan “Tercihlerde Benzerlik Teorisi” geliştirilmiştir (Ünsal, 2005).

Linder, bir malın ihracata konu olabilmesi için ön şart olarak iç piyasadan talep görmesi gerektiğini savunmaktadır. Yani ürün dönemleri teorisinde olduğu gibi üretim mallarının önce yurt içi tüketicileri için üretilmesi ve buradan hareketle talebin ne şekilde biçimleneceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu mala yönelik yurtiçi talep “temsili talep” olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra, hiçbir malın başlangıç üretim aşamasında ihracat amacı taşınmıyorsa, iç talep belirli bir süre sonra doyum noktasına gelecek ve ihracata yönelmek zorunluluk haline bürünecektir. Bu yaklaşımdan hareketle Linder, ihracatın hedef ülkesinin belirleyicisinin iç talep yapısı olduğunu savunmaktadır. Bu sav doğrultusunda Linder, ihracatın söz konusu olabilmesi için hedef ülke ile üretim ülkesinin talep yapılarının benzer olması gerektiğini öne sürmekte ve bu durumda iç talebin belirleyicisi olan en önemli faktör olarak gelir düzeyi karşımıza çıkmaktadır. Bu da ihraç ülkesiyle üretim ülkesinin yakın gelir düzeylerine sahip ülkeler olması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Teori doğrultusunda Linder, bu durumun ancak sanayi malları için geçerli olacağını belirtmekte ve ileri teknoloji ile üretilen malların pahalı olacağını ve bu malların

ancak yüksek gelir düzeyindeki ülkelere ihraç edilebileceğini dile getirmektedir (Çelik, 2012).

2.5.7.5. Ölçek Ekonomileri Teoremi

Özellikle sermaye yoğun ekonomilerde görülen ve üretim girdilerindeki artışa bağlı olarak ortalama maliyetlerin, ekonomiler ölçek ekonomileri olarak tanımlanmaktadır (Ertürk, 1996). Heckscher-Ohlin gerçek ekonomik hayatın işleyişini tam olarak tanımlayamamıştır. Pratikte, üretim girdilerinin iki kat artması durumunda çıktılarının iki kattan daha fazla artması mümkün olabilmektedir. Bu ihtimal dairesindeki durumu sergileyen ve artan getirinin söz konusu olabildiği ekonomiler “Pozitif Ölçek Ekonomileri” olarak tanımlanmaktadır (Ünsal, 2005).

İçsel ve dışsal olmak üzere ikiye ayrılan ölçek ekonomileri; içsel ölçek ekonomileri firmanın büyüklüğüne göre, dışsal ölçek ekonomileri ise endüstrinin büyüklüğüne göre belirlenmektedir. Her iki ölçek ekonomisi de kendi içerisinde pozitif/negatif ölçek ekonomisi şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Bir ekonomik yapının büyümesine bağlı olarak sistemde yer alan firmaların ortalama maliyetlerinin azalması halinde bu ölçek ekonomisinde pozitif dışsallıktan bahsedilmektedir. Satın alınan yarı işlenmiş mamullerin sağladığı avantajlar, uzman işgücü temininden kaynaklı avantajlar, satın alınan hizmetlerin sağladığı avantajlar ve alt yapı hizmetlerinin sağladığı avantajların varlığı halinde de pozitif dışsallıktan tesis ve hizmetlerden sağlanan avantajların bulunduğu durumlarda ölçek ekonomisi için pozitif dışsallıktan bahsetmek mümkün olmaktadır. Negatif dışsallık ise ölçek ekonomisinin büyümesine bağlı olarak firma sayısındaki artışa bağlı olarak bu firmaların birbirlerine verdikleri zararlardan kaynaklı bir tanımlama biçimidir (Karluk, 2003).

Çelik (2012), içsel ve dışsal ölçek ekonomilerini tanımlamada karşılaştırmalı bir yaklaşımla aşağıdaki şekliyle bir izaha gitmiştir:

“Firmanın kendi üretim ölçeği arttığında üretim maliyetleri düşüyorsa bu durumda da içsel ölçek ekonomilerin varlığından söz edilebilmektedir. Üretim ölçeğindeki artışlar sonucunda firmaların sağlamış olduğu tasarrufların söz konusu olması halinde pozitif içsel ölçek ekonomileri ortaya çıkmaktadır. Pozitif içsel ölçek

ekonomileri kendi arasında gerçek ekonomiler ve ihtiyari ekonomiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gerçek ekonomiler, satış veya pazarlama, yönetim avantajı ile taşıma ve depolama avantajları olduğunda söz konusu olmaktadır; ihtiyari ekonomiler, satın alınan hammadde fiyatlarında indirim sağlanması, düşük faizli kredi, ucuz reklam, düşük tarifeli taşıma imkanları gibi durumlarda görülmektedir”

Bir endüstri için içsel ölçek ekonomilerinin geçerli olması halinde bundan ancak büyük firmaların yararlanması söz konusu olabilmektedir. İçsel ölçek ekonomileri sayesinde büyük firmalar küçüklere göre maliyet avantajı elde edebilmekte ve buna bağlı olarak satış fiyat ve hacimlerinde belirleme imkânına sahip olmaktadırlar (Seyidoğlu, 2013).

Dışsal ekonomilerde ise bir firmanın ortalama ve marjinal maliyetlerinin firmanın üretiminin artışına paralel olarak artması söz konusudur. Ancak piyasaya giren diğer firmalarla bilgi ve teknoloji paylaşımında bulunacağı varsayımından hareketle; bu paylaşımın bir süre sonra maliyetsiz bir hal alacağından firmanın ortalama ve marjinal maliyetleri düşecektir. Özetle dışsal ekonomilerin varlığı halinde endüstrideki üretimin artmasıyla birlikte firmanın ortalama ve marjinal maliyetleri düşecektir. Endüstride üretime katılan firma sayısındaki artışla birlikte maliyetler de düşeceğinden buna bağlı olarak ticaret de artma eğilimi sergileyebilecektir (Ertürk, 1996).

Dışsal ekonomilerin varlığına bağlı olarak endüstrideki firmaların uzmanlaşma imkânına kavuşmaları ve bu yönde sistemin teşviki söz konusu olmaktadır. Bu durumu Seyidoğlu (2013), *“bir firma çok çeşitli ürünleri az sayıda üretmek yerine belirli ürün gruplarında uzmanlaşarak çeşit bakımından az sayıda ürünü çok sayıda üreterek dışsal ekonomilerin yaratmış olduğu maliyet avantajlarından faydalanma yolunu seçecektir. Bu şekilde ölçek ekonomiler maliyetleri düşürerek zevk ve tercih yönünden birbirine benzer ülkeler arasında ticaretin gelişmesinde katkıda bulunur. Ayrıca, tüketiciler de ölçek ekonomileri sayesinde belli bir malın farklılaştırılmış şekillerini tüketme olanağına kavuştukları için, ölçek ekonomilerinin genel refahı da artmaktadır”* şeklinde izah etmektedir.

2.5.7.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Pratikte ekonomik hayatta ne tam rekabet piyasası ne de ürünlerin homojenliği söz konusu olabilmekteydi. Bundan hareketle Edward H. Chamberlin tarafından 1930'lu yıllarda ortaya atılmış olan “Monopolcü Rekabet Teorisi” piyasaya yeni giren firmaların üretimlerini farklılaştırmak suretiyle yaptıklarını ne savunmaktaydı. Sonraları ise bu teoremin geliştirilmesinde Spencer, Lancaster, Stiglitz, Krugman ve Helpman gibi iktisatçılar katkı sağlamışlardır (Çelik, 2012).

Teoremin açıklanması öncesinde monopolcü piyasaların özelliklerinin izahı teoremin anlaşılmasında fayda sağlayacaktır. Bu piyasalar temelde beş ana başlık altında açıklanmaktadır (nsal, 2005):

- “Monopolcü rekabet piyasasında çok sayıda alıcı ve çok sayıda satıcı bulunmaktadır.
- Monopolcü rekabet piyasasına giriş ve piyasadan çıkış serbesttir.
- Piyasada ekonomik bireyler tam bilgiye sahiptir.
- Piyasada retim faktörleri tam akışkandır.
- Monopolcü rekabet piyasasında firmaların ürettikleri ürünler farklılaştırılmış ürünlerdir.”

Sayılan bu beş ana başlığın ilk dördü tam rekabet piyasaları için geçerli olmakla birlikte beşinci başlık monopolcü rekabet piyasasının tam rekabet piyasalarından ayrıldığı noktayı işaret etmektedir.

Uluslararası dış ticarete ilişkin klasik teoriler, dış ticaretin farklı endüstrilerde üretilmiş olan malların alım satımı olduğu yönünde görüş birliği sergilemekteydiler. Buna rnek olarak emek yoğun mallar ile sermaye yoğun malların ticareti verilebilmektedir. Bu türden ticaret endüstriler arası ticaret olarak tanımlanmaktadır. Ancak günümüzde ticaret ağırlıklı olarak aynı endüstri alanındaki farklılaştırılmış malların ticaretini kapsamaktadır. Bu türden ticarete de endüstri içi veya iki yönlü ticaret tanımlaması yapılmaktadır. Bu bağlamda, monopolcü rekabet teoremi sanayi malları üzerinden gerçekleştirilen iki yönlü ticaretin ölçek ekonomilerinden yararlanarak açıklanmasına gayret gösteren bir teori niteliğindedir (Seyidoğlu, 2013).

Monopolcü rekabet teorisinde ticaretin nedeninin aranmasından ziyade mevcut ticaretin yapısına ve işleyişine ilişkin olarak ortaya çıkmış bir teoridir (Ertürk, 1996).

2.5.7.7. Varlık Teorisi

Ülkeler arası dış ticaretin nedenini bir ülkede ticareti yapılan malın üretilmemesi olarak açıklayan “Varlık Teorisi” Irving Kravis tarafından ortaya atılmıştır. Buna örnek olarak Türkiye’nin Almanya’dan otomobil ithal etmesi ve bunun karşılığında da Almanya’nın Türkiye’den beyaz eşya ithal etmesi verilebilmektedir. Nitekim Türkiye, otomobil üretmediği gibi Almanya’nın beyaz eşya üretiminin de kendi ihtiyacını karşılamayacak düzeyde olması gösterilmektedir. Bu şekilde ülkelerin üretmedikleri/üretemedikleri malları dış ticaret yoluyla temin etmektedirler. Kravis'e göre ülkeler arası üretim farklılıklarının sebebi, doğal kaynakların ortaya çıkardığı farklılıklar, teknolojik imkanların farklılığı ve ürün farklılaştırması olarak sayılmaktadır. Varlık teorisinde bir ülkenin herhangi bir malı ithal etmesinin, o malın ülkedeki arzının esnek olmadığına göstergesi sayılmaktadır. Bunun aksi olarak bir ülkenin ihraç ettiği mal için de fazla üretimin varlığı söz konusu olmaktadır. Dolayısı ile ülkede ihraç malları odaklı üretim yapan firmalar daha yüksek teknolojileri kullanmanın yanı sıra bu sektörlerde hızlı gelişen teknolojik yenilikleri de bünyelerine daha hızlı adapte etmektedirler (Karluk, 2003).

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Üretim ve Üretkenlik

Üretim kavramı en genel tabiriyle girdilerin (hammadde, yarı mamul vb) çıktıya yani ürüne dönüştürülmesi süreci olarak özetlenebilmektedir. Üretim kelimesi köken itibariyle Latince “manus” ve “factus” kelimelerinden gelmiş olup günümüzde İngilizce karşılığı “manufacture” olarak kullanılmaktadır. Kelimenin latince kökenindeki “manus” kelimesinin karşılığı el olup “manufacture” kelimesi el ile üretim anlamı taşımaktadır. Bunun sebebi ise üretimin makine sistemlerinden çok daha öncelerinden var olan elle üretim şeklinde yapıyor olması olduğu belirtilmektedir (Alsaran, 2014).

Farklı tanımlamalarla ifade edilen üretim kavramı Türk Dil Kurumu'nca “*Belirli faaliyet ve işlemler sonucu yeni bir mal veya hizmet meydana getirme, istihsal, tüketim karşısı*” şeklinde ifade edilmektedir (TDK, 2016).

İktisadi zeminde üretim kavramı için ortaya konulan tanımlar iki temel alan itibariyle farklılaşmaktadır. Bunlardan birisi mal/ürün üretimini ifade eden endüstriyel alanı ve diğeri de yine bu üretim türüne bağlı ve daha geniş bir alanı ifade eden ekonomi/iktisat alanıdır. Endüstriyel anlamda üretim işgücü ve hammadde kullanılmak suretiyle fiziki olarak bir ürünün ortaya çıkarılmasını ifade ettiği gibi, ekonomistler bakımından üretim kavramı “fayda sağlama” durumuna işaret etmektedir. İktisadi alandaki tanımın temelini oluşturan fayda sağlamak sadece ürün üretimini kapsamayıp ekonomik anlamda her türlü fayda üretim olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle bahsedilen fayda kavramı fiziki ürün olabildiği gibi soyut ancak ölçülebilir olan verimlilik, karlılık gibi kavramları da bünyesinde barındırmaktadır (Esen, 2011).

İktisadi perspektiften üretim; zaman-mekan değişikliği veya benzer uygulamalar neticesinde mal ve hizmetin ortaya çıkması ya da çıkarılmasına ilişkin süreçlerde verimlilik sağlanması dahi üretim olarak değerlendirilmektedir. Üretim mühendisleri bağlamında ise ortaya bir ürünün çıkması, üretim tanımlaması için koşul niteliğindedir (Doğan, 2011). Ancak, her iki yaklaşımın da temelinde ortaya fayda sağlayacak bir durumun çıkmasının varlığından bahsedilebilecektir. Fiziki üretim ile

ekonomik üretim birbiriyle ilişkili sonuçlara işaret etmekte ve ekonomik üretim fiziki üretimin bir üst aşaması olarak, hem üretimden hem de süreçlerden doğacak fayda ile ilgilenmektedir. Dolayısıyla fiziki üretim süreçlerinde ortaya çıkacak olan verimlilik, ekonomik bakımdan bir üretim sayılacaktır ve bunun hacmi üretkenliğin düzeyini belirleyecektir. Diğer bir ifadeyle fiziki üretimin genel anlamıyla verimli bir seyir izlemesi ve devamlılığı aynı zamanda ekonomik üretkenliği de ortaya çıkarmış olacaktır. Bu durumda da toplam faktör verimliliği gündeme gelmektedir.

Nitekim, 18'nci yüzyıldan başlayarak günümüze artan ivme ile ulaşan gelir farklılıklarının temel sebepleri iktisat disiplininin odaklarından birisi olduğu gibi büyüme politikaları bakımından da önemli bir soru niteliğindedir. Bu sorunun yanıtı ise toplam faktör üretkenliği olarak verilmektedir (Prescott, 1997). Gelişmiş ülkelere bakıldığında geçmişte belirli dönemlerde teknolojik yöntemler sayesinde üretkenlik konusunda büyük mesafeler kat ettiklerini ve bununla birlikte sürdürülebilir büyüme sağlayabildikleri görülmektedir. Sanayi Devrimi ile kat edilen bu ilerleme, gelişmiş teknolojiler vasıtasıyla ekonomilerin üretkenliğinin daha da artırılması durumundan ibaret olup, mevcut kaynaklarla daha fazla üretimi daha düşük maliyetlerle gerçekleştirmişlerdir. Üretkenlik artışına bağlı olarak gerçekleşen hızlı ekonomik gelişmeler, İngiltere'de başlamış olmasına karşın 19'uncu yüzyıl sonlarında Birleşik Devletler üretkenlik konusunda daha ön sıralara yükselebilmiştir. Günümüzde bu ekonomi halen birçok alanda en üretken ekonomi olarak kabul görmektedir (Prescott, 1997).

Üretkenlik artışı sergileyen önemli ekonomilerden bir diğeri de Japonya olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üretim ve üretkenlik bağlamında Batı'nın yakaladığı ivmeyi ekonomisine kazandıran Japonya, gelişmiş ülkelerin üretkenlikte yavaşlama yaşadığı dönemlerde ivmesini artırmış ve gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmıştır. Aynı performans, dönemin kendini gösteren ekonomilerinden olan Asya Kaplanlarında görülebilmiştir. Bunun nedeni, üretkenliğin sermayeye dayalı olarak artırılmaya çalışılması olmuş ve toplam faktör üretkenliğinin önemi kavranamamıştır. Sermaye, üretim süreçlerindeki verimliliği tek başına karşılamaya yeterli olmadığından ve Asya Krizi'nin o dönemde tüketimi ciddi anlamda azaltmasından ötürü, üretim birimleri de krizden negatif yönlü etkilenmişlerdir (Krugman, 1994).

Günümüz yükselen ekonomilerinin önde gelenleri olan Hindistan ve Çin ekonomileri, üretim verimliliğini süreçlerin verimliliği ile doğru orantılı olarak yakalamayı başarmışlar ve yıllık büyüme trendlerini gelişmiş ülkeler seviyelerine taşıyabilmişlerdir. Özellikle Çin örneğinde işgücü, tesis yatırımları, üretim alanları ve hammadde gibi olanakların devlet kanalıyla verimli bir biçimde temini, bu ekonomilerde büyümeyi sağlamış ve yatırımlar bağlamında ucuz işgücü olanakları bu ülkelerin yabancı yatırımcılar için tercih sıralamasında ön sıralara yükselmesine neden olmuştur.

Yine günümüz ekonomilerinde, gelişmiş ülkelere üretim verimliliğinin toplam faktör bazında gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunu sağlayabilen ülkelerle gelişme yolunda olan ülkeler arasında gelir farklılıklarının da buna bağlı olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir (Prescott, 1997).

Tarım toplumunun sanayi toplumuna evrilmesi sürecinin temel dinamiği teknoloji olmakla birlikte günümüz ekonomilerinde de teknoloji üretkenliğin ve toplam faktör verimliliğinin de birincil unsurudur. Bunun yanı sıra sürdürülebilir büyümenin temel kaynağı olan faktör üretkenliği faktör birikiminden farklıdır.

Faktör birikimi; emek, sermaye, toprak şeklindeki kaynaklarla sınırlı olması itibariyle belirli bir seviyeye kadar artırılması mümkündür. Bu kaynaklarda, özellikle de sermayede yapılan tasarruflar, belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra büyüme konusunda katkı sağlayamayacaktır. Sermaye birikimi her ne kadar ekonomik büyüme bakımından önemli bir kaynak konumunda olsa da uzun vadede büyümenin tek kaynağı olma özelliği taşımaz (Krugman, 1994). Üretkenlikle desteklenen faktör birikimi, iktisadi büyümenin istenilen seviyeye ulaşmasında önemli bir rol üstlenmiş olacaktır.

Üretkenliğin ekonomik anlamda etkilerinin daha somut bir görünüme kavuşturulması bakımından ekonomik büyüme ile ilişkisine değinmek gerekir. Daha önceki bölümlerde değinilen “Mutlak Üstünlükler Teorisi” doğrultusunda, bir ülkede ihtiyaç mallarının üretiminin artışı aynı zamanda üretim fazlası malların da ihracata konu olması şeklinde bir süreci tetiklemektedir. Bu ihracata konu malların artışı ve beraberinde ihracatın artışı ekonomilere gelir olarak yansımaktadır. Bununla birlikte Ricardo’nun “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi” perspektifinden bakıldığında ise

bir ülkenin herhangi bir malı diğerlerinden daha uygun şartlar ve maliyetlerde üretmesi halinde pazar hakimiyetinin söz konusu olacağı ve dış ticarete bu malların o ülke ihracatında öncül bir konum edineceği söylenebilecektir. Her ne kadar bu iki teoremin tartışılan eksiklikleri söz konusu olsa da temelde üretim üstünlüğünün ihracatta da üstünlük sağlayacağı genel kabul görmektedir. Buna bağlı olarak üretkenliğin ekonomik bağlamda hem iç hem de dış piyasalara ürün arzını güçlendireceği açıktır. Öte yandan üretimin niteliksel tarafındaki üstünlükler de piyasalarda ve ihracatta rekabet üstünlüğü getirecektir. O halde üretkenliğin ülke ekonomisine katkısı bağlamında ihracatın önemli bir fonksiyon üstlendiğini ve ihracatın gelişmesinde de üretkenliğin pay aldığını söyleyebilmekteyiz.

Bu izahlara bağlı olarak ihracatın ekonomik büyüme içerisindeki fonksiyonu aynı zamanda üretkenliğin etkileri bağlamında değerlendirilebilecektir. İhracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik teorik değerlendirmelere temel kaynaklık eden hususlardan birisi gelişmiş ve gelişme yolunda olan ülkelerde ihracatın hem potansiyel hem de fiili bakımdan pozitif etkileri söz konusudur. Diğerleri ise özellikle son dönemlerde dünya ülkelerinin ihracat temelli büyüme stratejilerine yönelik küresel bağlamda ki eğilimleridir. Bunlara bağlı olarak ihracat-ekonomik büyüme ilişkisindeki ihracat etkisini açıklayan temel yaklaşımlara bakıldığında; ihracatın kaynakları nispeten daha az etkin ticaret dışı sektörlerden daha etkin olan ihracat sektörüne dağılımını sağlamakta ve böylece kaynak dağılımında optimal seviyelerin oluşmasına imkan tanımaktadır (Fosu, 1990: 832). Kaynakların optimal dağılımıysa ihracatta belirli bir seviyeye ulaşılması halinde pazarda belirli mallar için karşılaştırmalı üstünlük ve uzmanlaşmanın teminini sağlamakta (Mayer, 1996: 211), böylelikle ölçek ekonomilerinde üretim etkinliği ve verimlilikte artışa zemin oluşturmaktadır.

Diğer taraftan ihracat artışının sağladığı döviz girdisi, döviz anlamındaki kısıtlamayı azaltabilmekte ve dış kaynaklı hammadde girdileriyle birlikte sermaye malları gibi üretken ara mal ithalatını ve buna bağlı olarak da hasılanın artmasını temin edebilmektedir. Böylelikle, yatırım-tasarruf ve ihracat-ithalat açıklarıyla mücadelede daha güçlü bir potansiyele ulaşılabilir (Esfahani, 1991: 95). Bunun yanı sıra artışın ülke hasılasına talebi artırmak suretiyle artışına, yanı sıra istihdam ve tüketimde de artışın oluşmasına sebebiyet vermektedir (Jung ve Marshall, 1985: 3). Öte yandan,

dünya pazarlarına açılan ülke mallarının üretiminde talebe uygunluğun temini için yeni teknolojilerin üretimini gerekli kılmakta ve kolaylaştırmakta, böylelikle faktör üstünlüğü sağlamak suretiyle üretim imkanlarını geliştirmektedir (Liang, 1992: 450; Alam, 1991: 840-1).

Üretkenliğin ekonomik yönü itibariyle kapasite kullanım oranının da dikkate alınması yerinde olacaktır. Bir üretim işletmesinde üretim kapasitesi ve bu kapasitenin planlı bir biçimde kullanımı, işletmenin hem sürekliliği hem de verimliliği bakımından son derece önemli konulardandır. Üretim kapasitesinin belirlenmesinde uzun dönem talep tahminleri üzerinden hareket edilmektedir. Dolayısıyla kapasite planlaması da uzun dönemde üretimi olumsuz etkileyecek faktörlerin belirlenerek uygun kapasitenin oluşturulması gerekecektir (Yüksel, 2010). İşletme bakımından yüksek kapasite, üretim artışı ve düşük birim maliyet anlamlarını taşımaktadır. Taleplerde dönemsel artışlar, fiyat dalgalanmaları gibi durumlarda fiili kapasite, teorik kapasiteye yaklaştığı gibi bunun anlamı işletmenin atıl kapasitesinin de üretime dahil edilerek üretim miktarında artışa gitmek mümkün olmaktadır (Bulut, 2004). “Kapasite Kullanım Oranı”, bir ekonomi veya işletme bağlamında mevcut kapasitenin ne kadarlık kısmının kullanıldığı veya ekonomiye katkı sağladığını gösteren bir orandır (Eğilmez, 2016). Dolayısıyla kapasite kullanım oranının artırılması veya mevcut kapasitenin tam anlamıyla kullanılabilir kılınması o işletme veya ülke ekonomisi bakımından talep mekanizmasının güçlü olması anlamı taşıyacaktır. Bu durumda da üretkenlik artırılabilirdiği gibi ihracat ekonomilerinde bu durum pazarda üstünlük ve rekabet imkanı sağlayabilecektir.

Tüm bunların yanı sıra üretimin ülke ekonomileri açısından bir başka önemli etkisi de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) artışında belirleyiciliğidir. Bu anlamda GSYH'nin hesaplanması yöntemlerine değinilmek suretiyle üretimin bu bağlamdaki etkisinin ortaya konulması yerinde olacaktır. Nitekim GSYH hesaplamasında kullanılan temel yaklaşımlar üretim, harcamalar ve gelirler şeklinde olmakla birlikte bunlar içerisinde gelirler diğerlerine nazaran daha az kullanılmaktadır. Beraberinde, üretim temelli GSYH hesaplamaları görece daha çok ilgi görmektedir. Öte yandan sanayi fiyatlarından hareketle GSYH tahminlemesi en yaygın yaklaşım olarak kendini göstermektedir (Eğilmez, 2013).

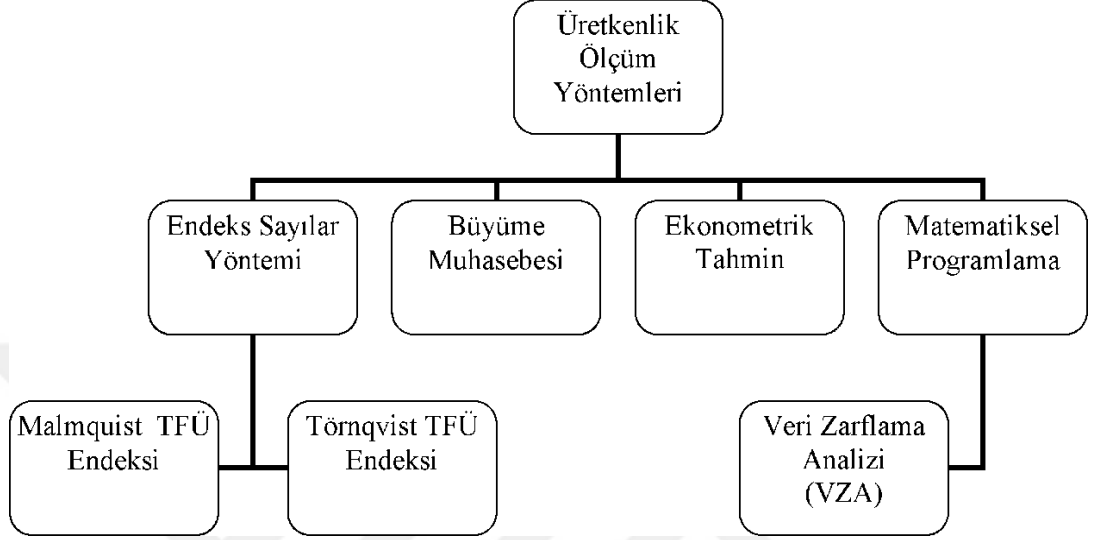
Gayri safi milli hasıla, bir ÷lke vatandaşlarının belirli bir zaman dilimi için ürettikleri mal ve hizmetler karşılığında, elde ettikleri gelirlerin toplamını ifade etmektedir. Ancak, GSMH'ın hesaplanması için öncelikle GSYH'ın belirlenmesi gerekir ki GSYH, üretim faktörleri üzerinden elde edilen bir belirteç olup “*bir ÷lkede yerleşik üretim faktörleri tarafından üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerini*” ifade etmektedir (Çelenkoğlu, 1993). Üretim yöntemiyle GSYH hesaplamasında her bir üretici ekonomik sistemi için bir katma değer üretir ve bu katma değerlerin toplamı GSYH'ı oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, örneğin bir yıllık zaman diliminde üreticinin ürettiği mal ve hizmetlerden elde edilen değerle bu malların üretimi için kullanılan girdilerin farkı katma değeri belirlemekle birlikte bunların toplamı da GSYH'ı vermektedir. O halde üretkenliğin beklenen sonuçları üretmesi bakımından üretimin verimli olması yani GSYH katkısının yüksek olması beklenir. Bu noktada verimlilik kavramı ortaya çıkmaktadır.

Verimlilik, üretim faktörleri ile ürün arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle bir ürünün üretimi sürecinde kullanılan girdilerin değerleri ile elde edilen ürünün değeri arasındaki oran verimliliği ortaya koymaktadır ve verimlilik hesaplamasında kullanılan en yalın yaklaşım da bu şekildedir. Formülize edilecek olduğunda verimlilik, ürün değeri veya miktarının üretim faktörlerinin oluşturduğu maliyete oranı şeklinde hesaplanmaktadır (Suiçmez, 2016). Dolayısıyla üretkenlik sürecini tek başına değerlendirmek sağlıklı sonuçlar doğurmayacağı gibi üretimin verimlilik ve GSYH ile ilişkisi bakımından değerlendirilmesi hem üretimin hem de üretim neticesinde oluşan ekonominin değerlendirilmesinde daha somut verilere ulaşılabilmesini sağlayacaktır.

3.2. Üretkenlik Ölçüm Yaklaşımları

Toplam faktör üretimindeki değişim, büyüme kaynaklarının belirlenmesinde ve araştırılmasında önem taşımaktadır. Bu sebeple, farklı hesap yöntemleri kullanılmak suretiyle ölçülen toplam faktör üretkenliği değişimi üretkenliğe ilişkin literatürde geniş yer bulmaktadır. Bu konuya ilişkin çalışmalarda, üretkenlik büyüme muhasebesi yöntemi ve ekonometrik modellerin kullanıldığı gör÷lmektedir. Bunun yanı sıra kullanılan diğer yöntemler de literatürde kabul görmekte birlikte bu

yöntemlere de kısaca değinilmesi uygun görülmüştür. Şekil 1'de üretkenlik ölçüm yöntemlerinin tanımlanmasına ilişkin basit bir sınıflandırma bulunmaktadır.

Kaynak: Nilay Ünsal, Kamu Sermayesi ve Üretkenlik İlişkisi: Türkiye Örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Şekil 1: Üretkenlik Ölçüm Yöntemleri

Boyle (2006), tarafından “girdi başına üretilen çıktı miktarının ölçülmesi” olarak tanımlanan üretkenlikle ilgili yapılan çalışmaların birçoğunda “endeks sayılar yöntemi” kullanılmak suretiyle değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte ekonometrik çalışmalar ve matematiksel programlar da tercih edilmektedir. Öte yandan, Solow tarafından geliştirilmiş olan “büyüme muhasebesi” (Solow, 1957) olarak ifade edilen yöntem de üretkenlik ölçümlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra son dönemlerde Coelli vd. (2005) ve Hughes (2002)’in üretkenliği karşılaştırmalı olarak ölçümledikleri çalışmalar ortaya koymuşlardır. İki araştırmanın ortak olarak en küçük kareler yöntemi, veri zarflama analizi, endeks sayılar yöntemi ve stokastik sınır yöntemini kullandıkları görülmektedir.

3.2.1. Endeks Sayılar Yöntemi

Endeks sayılar yöntemi, toplam faktör üretkenliği ölçümü için geliştirilmiş olan en yaygın üretkenlik ölçüm yöntemi olup, hem girdi hem de çıktı yönlü olarak hesaplanabilmesi mümkündür.

Endeks sayılar yönteminde kullanılan yaklaşımların en çok tercih edilen ikisi Malmquist ve Törnqvist endeksleri olup, Malmquist toplam faktör üretkenliği endeksi, üretim teknolojisine bağlı olarak sabit getiri varsayımının mümkün olduğu hallerde teknik değişimi ölçmekte aksi durumda ise diğer üretkenliği büyütücü kaynaklarının ve kapsam ekonomilerinin ölçümünde başarısız sonuçlar doğurabilmektedir (Coelli vd., 2005).

Caves vd.,(1982) endeks sayılar teorisi başlıklı çalışmalarında bu yöntemin hem farklı hem de aynı zaman dilimlerinde incelenen birimlerin üretkenliklerinin karşılaştırılabileceğini ifade etmektedirler. Yine çalışmada, Malmquist endeksinin hesaplamada miktar ve fiyat bilgileri yeterli olsa dahi parametre bilgilerinin gerekliliği dile getirilmiş ve bu itibarla yöntemin ampirik çalışmalar için sınırlı bir kullanım sergilediği dile getirilmiştir.

Araştırmacılar aynı çalışmalarında bir diğer popüler ölçüm yöntemi olarak kullanılan Törnqvist endeksi için Malmquist'in endeksinin özel bir hali olduğunu ifade etmektedirler. Ölçeğe göre sabit getirinin bulunduğu ve translog üretim formu kullanılması hallerinde endeksin daha iyi sonuçlar ürettiği bildirilmiştir (Caves, vd. 1982; Diewert ve Fox, 2005).

Endeks sayılar yöntemi, üretkenliğin belirli zaman dilimleri için karşılaştırmalı olarak incelenmesine imkan tanımasına karşın üretkenlik kaynaklarının belirlenmesi açısından uygun bir yöntem değildir. Bu sebeple, üretkenliğin durumsal araştırmasını konu edinen analizler açısından uygun olup üretkenliğin mevcut durumunu sağlayan kaynakların belirlenmesi bakımından uygun değildir. Yöntemi itibariyle istatistiki hatalara yer vermediğinden ölçüm hatalarına duyarlılığı da ölçeğin bir diğer artı yönü olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2.2. Büyüme Muhasebesi Yöntemi

Diğer bir ölçüm yöntemi olan büyüme muhasebesi yöntemi, üretkenliği üretim fonksiyonlarına bağlı olarak ele almaktadır. Yöntem ampirik olarak ilk defa Tinbergen tarafından ortaya konulmuş ve daha sonra da Solow tarafından geliştirilerek akademik çalışmalarda tercih edilir bir yapıya kavuşturulmuştur (Ünsal, 2012).

Büyüme muhasebesi yönteminde Cobb-Douglas üretim fonksiyonun kalan faktöründen hareketle toplam faktör üretkenliği ölçülmekte ve fonksiyonda yer alan teknoloji değişkeninde gözlemlenen değişim ise toplam faktörü üretkenliğini vermektedir. Buna bağlı olarak üretim fonksiyonunda gözlenen kaymalar da toplam faktör üretkenliği değişimi olarak değerlendirilmektedir. Toplam faktörü üretkenliği temel şekliyle üretim büyüme oranının ağırlıklandırılmış girdiler büyüme oranına farkına eşittir. Bu yöntemle belirlenen toplam faktör üretkenliğindeki değişim, üretimdeki değişimin üretim faktörleri ile açıklanamayan kısmına karşılık geldiği kabul görmektedir. Bu sebepten, kalıntı veya bilgi noksanlığının ölçütü olarak kabul görmektedir (Jorgenson ve Griliches, 1967).

Yöntem, büyümenin temel belirleyicilerinin tespiti için kullanılmaktadır. Ancak, belirleyicilerdeki değişimin sebeplerini göz ardı etmektedir. Bir çok ekonometrik çalışmada kullanılmış olmakla birlikte ekonometrik yaklaşımlara da temel teşkil etmiştir (Romer, 2006).

Yöntem, daha önce de ifade edildiği üzere üretkenliği, üretimin bir fonksiyonu olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, hesaplama biçimi olarak endeks sayılar yöntemiyle benzerlik göstermesine karşın üretim fonksiyonunun analizde kullanılması yönü itibariyle de ekonometrik yöntemlerle benzerlik gösterir.

3.2.3. Ekonometrik Modeller

Üretkenliğin ölçülmesinde ekonometrik yaklaşımların kullanılabilmesi için üretim fonksiyonunun tanımlanmış olması gerekmektedir. Bu noktada, Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılması durumunda modelde sabit getiri varsayımı, CES fonksiyonunun kullanılması halinde ise sabit ikame esnekliği varsayımı söz konusu

olacaktır. Bir diğ er fonksiyon olan Translog üretim fonksiyonuysa sabit ikame esnekliğiyle kısıtlanmadığından diğ er iki fonksiyona göre daha genel bir görünüm sergilemektedir. Üretkenliğin ölçümlenmesinde farklı fonksiyonel yaklaşımların kullanılması, ölçüm sonuçlarının yorumlanmasında da farklılıkları meydana getirmektedir. Bir kısım çalışmalar teknolojik değ iş imi büyüme fonksiyonu için bir değ iş ken olarak ele alıp tahmin edilen modelde ortaya çıkan katsayıları üretim katkısı yönünde değ erlendirmiş ve buna bağ lı olarak da katsayıları üretkenliğin ölçütünü belirlemede kullanmış lardır. Diğ er taraftan, üretim fonksiyonu ve toplam faktör üretkenliğini kalıntı olarak tahmin ederek bağ ımlı değ iş kenini toplam faktör üretkenliği olan yeni bir modeli tahmin etmek suretiyle üretkenlikteki artışın hangi değ iş kenler etkisinde olduğunu belirlemeye yönelik çalışmalar da söz konusudur (Ünsal, 2012). Üretkenliğin hesaplanmasında kullanılan ekonometrik yaklaşımlarda kullanılan fonksiyonun farklılaşması, elde edilen sonuçların da farklılaşmasına ve beraberinde yorum yaklaşımlarında da değ iş kenlikler oluşmasına sebebiyet vermektedir.

“Ekonometrik tahmin yöntemi, endeks sayıların aksine TFÜ'nün kaynaklarının belirlenmesinde uygun bir yöntemdir, çünkü girdi ve çıktı arasındaki fonksiyonel formun tanımlanması gerekmektedir. Matematiksel programlamada ise girdi-çık ıtı arasındaki ilişkiyi tanımlayan fonksiyonel bir form tanımlanması gerekmezken bu yöntemde de istatistiksel hesaplamalar yoktur, bu nedenle ölçüm hatalarına duyarlı bir yöntemdir. Her ölçüm yönteminin güçlü ve zayıf olduğu yönleri bulunmaktadır. Bu durumda, çalışmanın konusu itibariyle seçilen yöntemle yapılan analizde elde edilen sonuçların doç ru değ erlendirilebilmesi için kullanılan yöntemin özelliklerinin de dikkate alınması gerekmektedir” (Ünsal, 2012).

Zaman serileri kullanılmak suretiyle yapılan üretkenlik ölçüm analizlerinde matematiksel modellemeler ve endeks sayılar yöntemi, çoklu girdi-çık ıtı kullanılarak analiz yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte endeks sayılar yönteminde fiyat kriterinin etkisi söz konusu iken ekonometrik analiz yöntemlerinde fiyat bilgisi gerekli olmamaktadır (Hughes, 2002).

3.2.4. Veri Zarflama Analizi

Çok sayıda girdi ve çık ıtı kullanılmak suretiyle üretkenliğin hesaplanmasında kullanılan veri zarflama analiziyle yapılan hesaplamada çık ıtıların aę ırlıklı toplamları

girdilerin ağırlıklı toplamlarına oranlanması şeklinde yöntem izlenmektedir. Non-parametrik yöntemlerden olan veri zarflama analizi, ilk olarak Charnes vd. (1994) tarafından geliştirilmiştir. Girdi ve çıktılar arasında, üretim, maliyet veya kâr fonksiyonlarındaki gibi fonksiyonel formun belirlenmesi gerekliliği bulunmamaktadır. Bu sebepten, parametrik yapılarıdaki gibi teknoloji terimiyle ilgili olarak diğer yöntemlerdekiyle benzer sonuçlar görülmez (Charnes, 1994).

Lineer programlamayla yapılan hesaplamalar sebebiyle diğer yöntemlerle elde edilen istatistiki bilgiler veri zarflama analizinde söz konusu olmamaktadır. Parametrik yöntemlerde mümkün olan istatistiksel test yaklaşımlarının veri zarflama analizinde kullanılmıyor olması bu yöntemin zayıf yönü olarak değerlendirilmektedir. Bu zayıf yönü veri zarflama analizini ölçüm hatalarına duyarlı hale getirmektedir.

3.2.5. Üretkenlik Ölçümünde Ölçme Hataları

Üretkenlik ölçümüne ilişkin çalışmalar, literatürde oldukça geniş yer tutmakla birlikte kullanılan yöntemlerin görece güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Bu zayıf yönler, kimi yöntemler için daha yüksek üretkenlik ölçümü olarak ortaya çıkarken olarak kimi yöntemler için de üretkenliğin kaynaklarının belirlenmesinde hatalı sonuçlar kendini göstermektedir.

Toplam faktör üretkenliğine ilişkin yapılan hesaplamalarda, veri hadisesinde değişim söz konusu olabildiği gibi bu değişimler göz ardı edilebilmektedir. Bu durum endeks sayılar yöntemi için yüksek üretkenlik ölçümü şeklinde bir hata olarak kendini göstermektedir. Diğer taraftan üretim fonksiyonunun kullanıldığı ölçümlerde ise doğru ölçülemeyen faktör girdilerinden ötürü kalite değişimlerin teknoloji değişimi içerisinde hesaplanabilmektedir. Oysa ki toplam faktör üretkenliğinin, teknik olarak üretim fonksiyonunda kayma gerekçesi olan teknolojik değişimi göstermesi beklenir. Nitekim üretim fonksiyonunda yer alan girdi-çıkıtı ölçümü doğru bir biçimde gerçekleşmişse çıktıda tespit edilen büyüme büyük ölçekte girdi ile alakalı olmakla birlikte bunun dışındaki büyüme miktarı da toplam faktör üretkenliğindeki değişim olarak değerlendirilmektedir (Chen, 2002).

Toplam faktör üretkenliğine ilişkin ölçümleri konu alan tartışmaların büyük çoğunluğu, ölçümde kullanılan değişkenlerin hesaplanmasından kaynaklı hataların

ortaya çıkardığı ölçüm problemlerine odaklanmaktadırlar. Toplam faktör üretkenliğinin neyi açıkladığının tespiti bu problemlerden sebep zorlaşmaktadır. Bu tartışmalardan hareketle Chen (2002), Asya ekonomilerini konu alan çalışmasında toplam faktör üretkenliğinin hem kalite hem de teknolojik değişimleri kapsayacağını ileri süren birleştirici bir yaklaşımla ölçümden kaynaklı problemleri çözmeyi amaçlamıştır.

Yakın dönem çalışmalarda, teknolojinin tanımına ilişkin sadeleştirici varsayımlara yönelmek suretiyle ve kullanılacak yöntemde yapılan düzeltmeler aracılığıyla ölçüm hatalarının giderilmesine gayret gösterilmiştir. Bu yaklaşımlar çeşitli tartışmalara konu olsa da toplam faktör üretkenliğinin ölçümü, hem ekonomik performans hem de üretkenliğin belirlenebilmesi açısından önemlerini koruyabilmişlerdir (Chen, 2002).

3.3. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Dış ticarete yaşanan gelişmeler, gerek ekonomik yapının şekillenmesi gerekse ekonomik hareketliliğin mahiyeti hakkında verdikleri bilgiler itibariyle iç ve dış ekonomik dengeler açısından dikkatle takip edilmekte ve bu bağlamda çeşitli göstergelerden faydalanılmaktadır. Bunlardan birisi de ülke ekonomileri için ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Bir ülke için t yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı aşağıdaki formülle verilmektedir (Aydın, Başkaya ve Demiroğlu, 2015):

$$Z_t = \frac{X_t}{M_t}$$

Formülde, X_t ülkenin t yılı için ihracatı, M_t ise t yılı için ithalatı olmak üzere Z_t ithalatın ne kadarının ihracatla karşılandığını gösteren oran olup ülkelere ve t zamanına göre farklılık gösterebilmektedir. Elde edilen bu oran, ülkeler arası ekonomik performansın karşılaştırılmasına imkan vermekle birlikte aynı ülke için belirli zaman diliminde ekonominin performansının değerlendirilmesi için de kullanılmaktadır (Aydın, Başkaya ve Demiroğlu, 2015).

İhracatın ithalatı karşılama oranı, dış ticaret açığının normalize edilmiş ve birim etkisinden arındırılmış bir ölçütüdür. Dış ticaret açığının GSYH'ya bölünmesi neticesinde elde edilen normalizasyon ile karşılaştırıldığı takdirde birimden

arındırılmış ölçütler ortaya çıkmasıyla birlikte ihracatın ithalatı karşılama oranı bazı avantajları da bünyesinde bulundurmaktadır. Dışa açıklığın ülkelere göre farklılıklar göstermesi söz konusu olmakta ve GSYH'nin belli yüzdesinde bulunan bir dış ticaret açığı farklı ülkeler için farklı anlamlar üretebilmektedir. Karşılama oranı, dışa açıklık bakımından ülkeler arası bu farklılıklar için tutarlı değerler üretmektedir. Buna ek olarak, kur değişimlerinden kaynaklı fiyat değişikliklerini de fiyatlar bakımından karşılama oranı üzerindeki nominal etkileri sınırlık kalmakta ve bu da karşılama oranının dış ticaret performansının değerlendirilmesinde daha sağlıklı bilgi üretmesine imkan tanımaktadır. Dış ticaret açığı, GSYH'nin oranı olarak farklı ülkeler için farklı sonuçlar üretebilmektedir. Karşılama oranı bu farklılığı ortaya koyabilen bir ölçüttür.

GSYH ile normalizasyona kıyaslandığında karşılama oranının bir diğer avantajıysa kur dalgalanmalarının GSYH ve ticaret fiyatlarında oluşturduğu farklar itibariyledir. Kur değişimi, ithalat ve ihracat fiyatlarına daha yüksek oranda yansırken GSYH fiyatlarına yansması daha düşük ölçektir. Dolayısıyla bu kur dalgalanmaları özellikle küçük ölçek ekonomileri açısından bu bağlamda dikkate alınması gereken bir etkidir. Karşılama oranı bu bağlamda dış ticaret açığı GSYH oranı ile elde edilen ölçüt kur hareketlerine bağlı olarak daha büyük oranda değişirken karşılama oranında artışlarda paralellik olduğu için sapma daha az miktara olmakta ve dış ticaret performansına ilişkin daha sağlıklı bilgi elde edilebilmektedir (Aydın, Başkaya ve Demiroğlu, 2015).

3.4. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), bir ülkenin sınırları dahilinde ekonomik faaliyet gösteren hem kendi vatandaşlarının hem de yabancı ülke vatandaşlarının belirli bir dönem yılı içerisinde ürettikleri nihai malların fiyatları cinsinden değeri olarak tanımlanmaktadır. Bu değer, aynı yıl fiyatları ile hesaplanması halinde “Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla” olarak ifade edilirken, geçmiş yıllara ilişkin fiyatlar baz alınmak suretiyle hesaplanması halinde ise “Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla” olarak ifade edilmektedir (Ünsal, 2009: 6). GSYH, ekonomide yer alan yerleşik üreticilerin belli bir döneme ilişkin olarak ürettikleri mal ve hizmetler toplam üretim değerinden üretim girdilerinin toplam değerinin çıkarılması suretiyle hesaplanmaktadır. Bununla

birlikte gayri safi milli hasıladan yurtdışı kaynaklı girişimci gelirleri, yurtdışı faaliyetlerden elde edilmiş olan kar transferleri ve mali yatırımların faiz getirileriyle işçi dövizleri gibi net dış alem faktörleri düşülmek suretiyle de hesaplanabilmektedir. (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 25).

Üretim miktarları ve piyasa fiyatlarındaki değişim, nominal GSYH’de yıllık bazda değişime sebep olmaktadır. Bu sebeple belirli bir yıl içerisinde ülke sınırları dahilinde üretilmiş olan nihai malların baz alınan yılın piyasa fiyatlarından değerini gösteren reel GSYH, dönemler arasında meydana gelen üretim değişimlerinin gerçek parasal değerini ölçmeye imkan tanımaktadır (Ünsal, 2009: 10).

GSYH ölçümünde üretim mallarının kalitesinde zamanla ortaya çıkan iyileşme, ev haklı üretimlerinin ekonomik sistem içerisindeki rolü, kayıtdışı ekonomik faaliyetler gibi unsurlar ölçülemediklerinden ve milli gelir hesabına dahil edilemediklerinden bazı güçlükler ortaya çıkmaktadır (Ertek, 2008: 41). GSYH, “toplamsal olarak üretim, gelir ve harcama” şeklinde üç ölçüm yaklaşımı ile hesaplanmaktadır. Belli bir yıl için ülke içerisindeki nihai malların alımı için yapılan harcamalar (tüketim harcamaları), hükümet harcamaları, hükümet tüketim, brüt yatırım ve net ihracat toplamı toplam harcama yaklaşımı ile ifade edilir (Ünsal, 2009: 44). Toplam gelir yaklaşımında ise faiz, ücret, kar, rant, dolaylı vergiler ve amortismanların toplanması suretiyle GSYH hesaplanmaktadır. İşletmelerin ürettiği oldukları tüm mal ve hizmetlerin miktarları birim fiyatları ile çarpılıp elde edilen çarpım değerleri toplanmak suretiyle ortaya çıkan miktar da toplam üretim yaklaşımı ile ölçülen GSYH’ı vermektedir (Yıldırım ve Şıklar, 2013: 15).

GSYH’ın hesaplanmasında kullanılan yaklaşımlar, Üretim Yaklaşımı, Harcamalar Yaklaşımı, Gelir Yaklaşımı ve Değişim Denklemi Yaklaşımı olarak sayılabilmektedir. Bu araştırmanın konusuyla doğrudan ilişkili olarak üretim yaklaşımı ve harcamalar yaklaşımına ilişkin formülasyon aşağıda verilmektedir.

Üretim Yaklaşımına göre $GSYH=Y=A_p+I_p+S_p+O$

A_p : Tarım sektöründe bir yıl içinde üretilen değerlerin piyasa fiyatı cinsinden toplamıdır.

I_p : Sanayi sektöründe bir yıl içinde üretilen değerlerin piyasa fiyatı cinsinden toplamıdır.

S_p : Hizmetler sektöründe bir yıl içinde üretilen değerlerin piyasa fiyatı cinsinden toplamıdır.

O: Diğer=Vergiler-Sübvansiyonlar.

Harcamalar Yaklaşımına göre $GSYH = Y = C + I + G + (X - M)$

C: Bir ekonomide bir yıl içinde yapılan toplam tüketim harcamaları.

I: Bir ekonomide bir yıl içinde yapılan toplam yatırım harcamaları.

G: Bir ekonomide bir yıl içinde yapılan toplam hükümet alımları.

X-M: Bir ekonomide bir yıl içinde yapılan toplam Net İhracat (İhracat-İthalat)

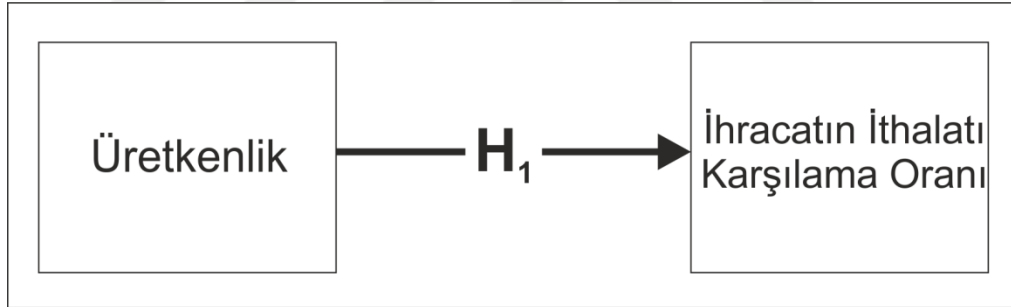
4. VERİ ANALİZİ VE SONUÇLARI

4.1. Analiz Yöntemi

Bu araştırmada regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Regresyon analizi, bağımlı bir değişkenin diğer bağımsız değişken veya değişkenler tarafından nasıl açıklandığını belirlemeye ilişkin analiz yöntemidir. Yapılan analizde bağımlı değişkeni etkileyen tek bir bağımsız değişken olması halinde basit doğrusal regresyon yöntemi kullanılırken, birden fazla bağımsız değişken olması halinde çoklu doğrusal regresyon kullanılmaktadır (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2018).

4.2. Araştırmanın Kavramsal Modeli Ve Hipotezlerin Geliştirilmesi

Yapılan analizler sonrasında üretkenlik ile ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında doğrusal bir ilişki olabileceği düşüncesinden hareketle doğrusal regresyon analizine başvurulmuştur.

Şekil 2: Regresyon Modeli ve Hipotezi

Üretkenlik verileri ile ihracatın ithalatı karşılama oranı verileri arasında SPSS yardımıyla doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Üretkenlik bağımsız değişken olarak alınmış ve İhracatın ithalatı karşılama oranı üzerindeki etkisi test edilmiştir. Yapılan analiz aşağıdaki tablolar yardımıyla açıklanmıştır.

Tablo 1. Model Özeti

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Hata
,261 ^a	,068	,066	36148,05444

4.3. Hipotez Testleri

Araştırmanın hipotezi aşağıdaki şekliyle belirlenmiştir.

H₁: Üretkenlik İhracatın İthalatı Karşılama Oranını pozitif yönde etkiler

Hipoteze bağlı olarak kurulan regresyon modeli aşağıdaki gibidir.

$$\text{Model : } IK_i = \beta_0 + \beta_1 \ddot{U}_i + \varepsilon_i \quad (H_1)$$

Modelin test edilmesi için yapılan Regresyon analizinde değişkenler arası ilişkinin anlamlılığı Tablo 1 ile verilmiştir.

Tablo 1: Regresyon Analizi ANOVA Tablosu

	F	Sig.
Regresyon	27,550	,000 ^b

a. Bağımlı Değişken: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
b. Bağımsız Değişken: Üretkenlik

Tablo 1’de ANOVA test sonucuna bakıldığında modelin anlamlı olduğu görülmektedir ($p < ,05$).

Tablo 2: Regresyon Katsayısı

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standart Katsayılar	t	Sig.
	B	Standart Hata	Beta		
1 (Sabit)	22596,11	4376,743		5,163	,000
1 ÜRETKENLİK	22100,714	4210,606	,261	5,249	,000

$p < ,01$

Tablo 2’ de standart β değeri 0,261 olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Sonuç olarak H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN KATKILARI VE DEĞERLENDİRMELER

Bu bölümde, araştırmada kullanılan verilerin test edilmesiyle ulaşılan sonuçlar tartışılmış ve araştırmanın literatüre sağlayabileceği katkılara değinilmiştir. Bununla birlikte, araştırmanın sınırlılıkları ve ileri araştırmalar için öneriler getirilmiştir.

5.1. Sonuçların Tartışılması

Bu araştırmada, üretkenlik ile ihracatın ithalatı karşılama oranı arasındaki ilişki test edilmiş, üretkenliğin ihracatın ithalatı karşılama oranını ne düzeyde açıkladığını analiz edecek şekilde bir model oluşturulmuştur.

Dış ticaret açığından farklı olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı, GSYH normalizasyonu ile elde edilen dış ticaret açığının birim değerden arındırılmış hali olarak ifade edilebilmektedir. İktisat disiplininde karşılama oranı, dış ticaret ve ülke ekonomisinin performansının değerlendirilmesinde dış ticaret açığına nazaran daha sağlıklı bilgi üreten bir ölçüt olarak kabul görmektedir. Özellikle kur dalgalanmalarının daha az etkilediği karşılama oranı hem ülkelerin ekonomik performanslarını karşılaştırmaya hem de bir ülkenin belirli dönemler için ekonomik performansının mukayese edilmesine imkan tanımaktadır. Buna bağlı olarak üretkenlik, ihracatın desteklenmesi ve ithalatın kontrol altına alınması noktasında ülke ekonomileri açısından önemli bir kriterdir. Üretkenliğin artmasıyla birlikte iç piyasa ihtiyaçlarının karşılanması ve buna bağlı olarak ithalatın azalması söz konusu iken dış talebin karşılanması noktasında da önemli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla üretkenliğin artmasıyla birlikte ihracatın artması veya ithalatın azalması suretiyle ihracatın ithalatı karşılama oranında artış sağlanabilmektedir.

Araştırmada test edilen H_1 hipotezinde, üretkenliğin karşılama oranının pozitif yönlü olarak etkileyip etkilemediği ortaya koymaya çalışılmıştır. Yapılan analiz neticesinde, üretkenliğin karşılama oranını pozitif yönlü olarak artırdığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle, bu iki değişken arasında doğrusal bir ilişki bulunmakla birlikte üretkenliğin artması karşılama oranını artıracak aksi durumda ise azaltacaktır.

5.2. Araştırmanın Kısıtları ve İleri Araştırmalar

Bu araştırmada kullanılan veriler ikincil veri olarak. Tüm dünyada kabul görmüş olan, Dünya Bankası açık erişim veri tabanından elde edilmiştir.

Araştırmada üretkenlikle ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında anlamlı bir bağıntı varlığı tespit edilmiştir. Üretkenlikle, ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında lineer bir ilişki bulunmakta ve kullanılan veriler ile dönemler için, bu ilişkide üretkenlik ihracatın ithalatı karşılama oranını açıklayabilmektedir. Bu çalışmayla beraber yapılabilecek ileri araştırma; üretkenliğin karşılama oranı üzerindeki etkisinden hareketle üretkenliği etkileyecek olan değişkenlerin ihracatın ithalatı karşılama oranı üzerindeki etkisi değerlendirilebilir. Bu bağlamda, eğitim, kalifiye istihdam, üretimde teknoloji kullanımı gibi hususlar ele alınabilecektir.

Bununla birlikte ihracatın güçlendirilmesi ve ithalatın azaltılması perspektifinde teknoloji üretimiyle birlikte, tarım, hizmetler ve hızlı tüketim malları gibi üretim konularından hareketle üretimin yapısal olarak belirli bir çerçevede ele alınması ve ihracatın ithalatı karşılama oranına bu çerçevenin etkisi araştırılabilir.

Araştırmada elde edilen sonuç, üretkenliğin karşılama oranını pozitif yönlü olarak etkilediği şeklindedir. Günümüz ekonomilerinin bu bağlamdaki faaliyetleri dikkate alındığında, üretim teknolojilerinin sürekli olarak bir gelişim seyri içerisinde olmaları, teknoloji kullanılmak suretiyle insan faktöründen kaynaklanacak olan verim ve zaman kaybının minimuma indirilmesi şeklindeki adımlar da ekonomiler açısından üretkenliğin önemini ortaya koyar niteliktedir. Ancak, konuyla ilgili literatür değerlendirildiğinde, üretimin süreç olarak iyileştirilmesinin yanı sıra üretim kalitesinin ve verimliliğinin de artırılmasının ön koşul olarak kendini gösterdiği söylenebilecektir. Nitekim tüketim pazarının çok çabuk karar değiştirmesi ve alternatiflerin zenginliği rekabeti zorlu bir zemine taşıdığı gibi tüketici beklentilerini de yükseltmektedir. O halde üretimin verimli ve kaliteli olmasının aynı zamanda ihracatın ithalatı karşılama oranına etkisini de artırabileceğinden bahsetmek mümkündür.

Bu hususa ilişkin olarak ülke yönetimleri üretim endüstrileri için kaynak sağlamakta ve gelişimleri için çaba göstermektedirler. Ülkemizde bu bağlamda teşvik kredileri,

hibe destekleri gibi uygulamalar bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra KOSGEB eğitimleri ve girişimci yetiştirme programları da üretime verilen önemin göstergeleri arasındadır. Bu sürecin verimli bir biçimde işleminin getirileri yalnızca ihracat bağlamında değerlendirilmemelidir. Üretkenliğin artması aynı zamanda işgücünün artması, kalifiye elaman ihtiyacından ötürü eğitim kalitesinin yükselmesi gibi sonuçlar da doğurabilecektir.

6. SONUÇ

Üretkenliğin ihracatın ithalatı karşılama oranı üzerindeki etkisinin incelendiği bu araştırma için oluşturulan model test edilmiş ve üretkenliğin ihracatın ithalatı karşılama oranını açıkladığı yönünde bulguya ulaşılmıştır. 63 ülke verilerinden hareketle gerçekleştirilen bu çalışmada, referans alınan 2010-2015 yıllarını kapsayan dönem için üretkenliğin ihracatın ithalatı karşılama oranını açıkladığı ve aralarında pozitif yönlü doğrusal bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma bulguları doğrultusunda, üretkenliğini artıran ülkeler için ihracatın ithalatı karşılama oranının yükseldiğinden bahsetmek mümkün olmaktadır. Ekonomik performansın önemli referanslarından olan ihracatın ithalatı karşılama oranı için üretkenliğin önemine yapılan vurgu ve bu vurgunun somutlaştırılması, literatüre kavramlar arası ilişki bakımından katkı sağlamaktadır.

Öte yandan, ihracatın ithalatı karşılama oranının GSYH içerisindeki yeri de dikkate alındığında ekonomik bakımdan büyüme sergileyecek olan ülkeler için ihracatın desteklenmesi ve bunun yollarının birinin de üretkenliğin artırılması olacağı söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alam, M.S. (1991), "Trade Orientation and Macro economic Performance in LDCs: An Empirical Study", *Economic Development and Cultural Change*, 39, 839-48.
- Alsaran A. (2007), "Alışılmamış Üretim Yöntemleri", http://muhserv.atauni.edu.tr/makine/akgun/Docs/alisilmamis/01_%C3%9Cretim%20Y%C3%B6ntemleri.pdf, Erişim Tarihi: 10.08.2019.
- Ardıç O. ve Yılmaz P., (2008), *Para-Banka, Uluslararası İktisat ve Türkiye Ekonomisi*, Seçkin Yayıncılık, (5. Baskı), Ankara.
- Boyle R., (2006), "Measuring Public Sector Productivity: Lessons From International Experience," CPMR Discussion Paper, 35.
- Bulut, Z. A. (2004), "İşletmeler Açısından Kapasite Planlaması ve Kapasite Planlamasına Etki Eden Faktörler," *Mevzuat Dergisi*, sayı 8 <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/08a/06.htm>. 13.07.2020.
- Caves D. W., (1982), Christensen Laurits R. Ve Diewert Walter E., "The Economic Theory of Index Numbers and the Measurement of Input, Output and Productivity," *Econometrica*, 50(6), s.1393-1414.
- Charnes A. ve Cooper W. W., (1994). Arie Y. Lewin ve Lawrence M. Seiford, *Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology And Application*, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1994, s.5
- Chen E.K.Y., (2002), "The Total Factor Productivity Debate: Determinants of Economic Growth in East Asia", *Asian- Pasific Economic Literature*, 11(1), 18-40.
- Chenery H. ve Syrquin M., (1975), *Patterns of Development, 1950-1970*, Oxford University Press, London.
- Cingöz B., (2011) *Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Politikası Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Analizi (1980-2008)*", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

Coelli T.J., O'Donnell C. J. ve Battese G.E., (2005), An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis, Second Edition. Springer, NY.

Çakmak İ., (2012) 2008 Küresel Ekonomik Krizin Türkiye'de İhracata Dayalı Sektörlere Olan Etkileri, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ordu.

Çelenkoğlu, A., (1993), Üçer Aylık Milli Gelir Hesapları, TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Çelik K., (2012), Uluslararası İktisat, 5. Bs., Derya Kitabevi, Trabzon.

Das D.K., (1998), "Changing Comparative Advantage and the Changing Composition of Asian Exports", The World Economy, 21(1), 121-140.

Diewert Walter E. ve Fox K.J., "Malmquist and Törnqvist Productivity Indexes: Returns to Scale and Technical Progress with Imperfect Competition," CAER Working Paper: 3, 2005.

Dinler Zeynel, İktisada Giriş, Ekin Kitabevi Yayınları, 12. Basım, Bursa 2006, s.515

Doğan Üzeyme, "Üretim", http://kisi.deu.edu.tr/uzeyme.dogan/dosyalar/Uretim_Islemler_Yonetimi_01.pdf, (Erişim Tarihi: 10.09.2019).

Eğilmez, M. (2016). "Kapasite Kullanımı Nedir, Nasıl Ölçülür, Ne İşe yarar?, " <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/kapasite-kullanm-nedir-nasl-olculur-ne.html>. 13.07.2020.

Erdil-Şahin B., (2011) "Türkiye'nin Cari Açık Sorunu", Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt: 3, No: 2, İstanbul, 47-56.

Ertürk E., (1996), Uluslararası İktisat Teori - Politika - İktisadi Birleşmeler - Uluslararası Parasal Birleşmeler, Ekin Kitabevi, Bursa.

Esen S., (2011). "İşletmelerde Üretim İşlevleri", <http://web.bilecik.edu.tr/sinanesen/files/2011/02/6.-hafta-ders-notu.pdf>, Erişim Tarihi: 10.08.2019.

Esfahani, H.S. (1991), "Exports, Imports, and Economic Growth in Semi-Industrialized Countries", *Journal of Development Economics*, 35, 93-116.

Fosu K.A.,(1990) "Export and Economic Growth: The African Case", *World Development*, Vol: 18(6), 831-835.

Fosu, K.A. (1990), "Exports and Economic Growth: The African Case", *World Development*, 18 (6), 831-35.

Giles J.A. ve Williams C.L., (1999), "Export - Led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Noncausality Results", *University of Victoria Econometrics Working Paper*, No: EWP9901.

Gottheil F.M., (1996), *Principle Of Economics*, South-Western Coollage Publishing Cincinnati, Ohio.

Hamitoğulları B., (1986), *Çağdaş İktisadi Sistemler*, 4.Bs., Savaş Yayın ve Kitabevi, Ankara.

Hançerlioğlu O., (1993), *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

<http://tdk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 14.10.2019

Hughes A., (2002) "Guide to the Measurement of Government Productivity," *International Productivity Monitor*, No:5, 64-77.

Jorgenson D.W. ve Griliches Z., (1967), "The Explanation of Productivity Change", *The Review of Economic Studies*,34(3), 249-283

Jung, W.S. and Marshall, P.J. (1985), "Exports, Growth and Causality in Developing Countries", *Journal of Development Economics*, 18, 1-12.

Karluk R., (2003), *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika*, 7. Bs., Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Kazgan G., (1974), *İktisadi Düşünce Veya Politik İktisadın Evrimi*, 2.Bs. Bilgi Yayınevi, Ankara.

- Krugman P.R., (1994), "The Myth of Asia's Miracle," *ForeignAffairs*, 73(6): 62-78.
- Küçükaksoy İ. ve Çiftçi İ., (2014) "Dış Ticaret Hadlerinin Dış Ticaret Dengesine Etkisi: Harberger Laursen-Metzler Hipotezinin Türkiye Uygulaması", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 103-125
- Liang, N. (1992), "Beyond Import Substitution and Export Promotion: A New Typology of Trade Strategies", *Journal of Development Studies*, 28 (3), 447-72.
- Mayer J., (1996), "Learning Sequences and Structural Diversification in Developing Countries", *Journal of Development Studies*, Vol: 33, 210-229.
- Mayer, J. (1996), "Learning Sequences and Structural Diversification in Developing Countries", *Journal of Development Studies*, 33, 210-99.
- Olalı H., (1975), *Dış Ticaret Teorileri ve Politikası*", Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, İzmir.
- Peker O. ve Hotunluoğlu H., (2009), "Türkiye'de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 23:3, 221-237.
- Prescott E.C., (1997), "Needed: A Theory of Total Factor Productivity", *International Economic Review*, Department of Economics, University of Pennsylvania and Osaka University Institute of Social and Economic Research Association, vol. 39(3), 525-551.
- Ricardo D., (1971), *Principles of Political Economy and Taxation*, Penguin Books, Middlesex.
- Romer D., (2006), *Advanced Macro economics*, Third Edition, The McGraw Hill Companies.
- Sever E., (2009), *Finans, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi*, Çizgi Kitapevi, Konya.
- Seyidoğlu H., (2013), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, 18. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

- Solow R.M., (1957), "Technical Change and the Aggregate Production Funtion,"
The Review of Economics and Statistics, 39(3), 312-320.
- Söyler İ., (2001), "Türkiye'nin Dış Borçlarının Ekonomik Açından
Değerlendirilmesi", Maliye Dergisi, S. 137, 16-23.
- Subaşı E. M. ve Kutlu E., (2000), "1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin
Genel Bir Analizi", Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 16 (1-2), 223-254.
- Şahin G. ve Yılmaz Z., (2017), "Türkiye Ekonomisinde Milli Gelir ve Ücretler
Arasındaki İlişki", Gaziantep University Journal of Social Sciences, 16 (3), 706-
719.
- Şanlı C., (1996), Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların
Çözüm Yolları, Beta Yayınları, İstanbul.
- Talas C., (1980), Ekonomik Sistemler, S. Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu, (2016), Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Uygur E., (2001) "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri",
Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, No: 2001/1, Ankara.
- Ünsal E., (2005), Makro İktisat, 6. Basım, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Vatansever-Deviren, N., (2004), "Yeni Dış Ticaret Teorileri", Mevzuat Dergisi,
7(81), 1-11.
- Yapraklı S., (2007), "İhracat ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye
Üzerine Ekonomik Bir Analiz", ODTÜ Gelişme Dergisi, 34 (Haziran), 97-112.
- Yeldan E., (2005), "Türkiye Ekonomisi'nde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri",
Çalışma ve Toplum. 4, 47-60.
- Yüksel, H. (2010). Üretim/İşlemler Yönetimi-Temel Kavramlar, 2. Baskı, Nobel
Yayın Dağıtım, Ankara.

Zortuk M., (2002), Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaretinin Ekonometrik Analizi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

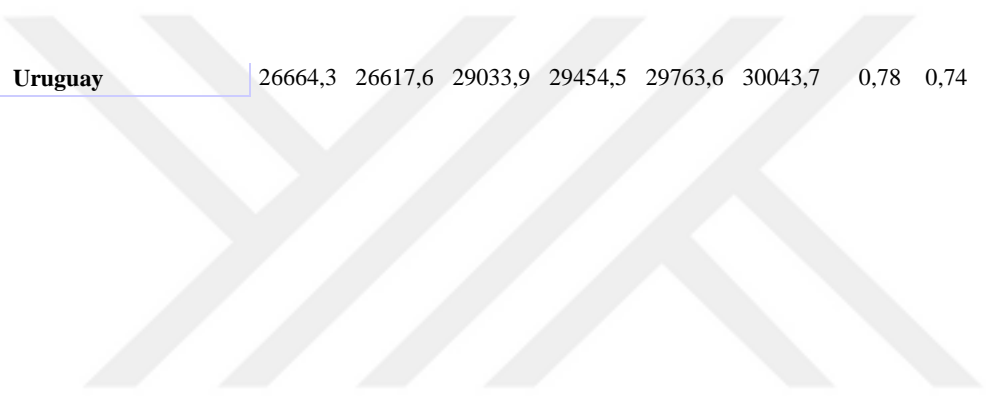
EKLER

Ek-1: Araştırma kapsamındaki ülkelere ilişkin karşılama oranı, GSYH ve üretkenlik oranlar tablosu

No	Countries	Üretkenlik						Karşılama Oranı						GSYH					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Argentina	23876,2	25099,2	24148,1	24350,8	24320,1	24675,2	1,20	1,12	1,18	1,02	1,05	0,95	10345,6	12726,8	13811,8	14417,4	13192,9	14602,8
2	Armenia	6650,8	7049,3	7534,3	7810,8	8294,8	9133,6	0,27	0,32	0,33	0,34	0,36	0,46	3432,16	3761,25	3684,81	3843,59	3994,71	3617,94
3	Australia	96594,2	97909,3	100440	101406	103121	103587	1,05	1,15	1,05	1,10	1,10	0,95	58489,6	68449,4	69302,8	66301,3	62092,8	52237,9
4	Austria	89515,1	91176,9	91120,1	90801,8	91308,5	91360,7	0,96	0,93	0,94	0,96	0,98	0,98	46598,7	50960,7	48068,4	50137,5	51184,3	44023,6
5	Azerbaijan	9083,9	8932,8	9009,5	9328,4	9349,6	9153,7	3,23	2,72	2,47	2,22	2,37	1,23	5857,32	7210,81	7520,84	7901,78	7916,83	5518,72
6	Belarus	10294,6	10934,3	11229,4	11469,7	11686,1	11175,5	0,72	0,91	0,99	0,86	0,89	0,88	6041,54	6379,63	6488,9	6545,65	6655,82	6400,31
7	Belgium	96158,2	97862,1	97654,5	97521,7	98367,2	100003	1,04	1,02	1,02	1,05	1,04	1,07	44205,2	47852,9	44921	46713,5	47336,5	40326,2
8	Brazil	16486,5	16900,8	17008,4	17242,5	16969,4	16390,1	1,11	1,13	1,09	1,01	0,98	1,11	11224	13167,2	12291,7	12217	12026,9	8757,19
9	Bulgaria	15352,9	16322,3	16313	16321,8	16484,1	16691,3	0,81	0,87	0,82	0,86	0,85	0,88	6835	7805,66	7373,25	7673,95	7855,37	6994,06
10	Cambodia	1710,7	1784,1	1959,3	2036,4	2104	2223,1	1,14	1,09	0,78	0,81	0,71	0,80	785,693	882,49	950,024	1028,42	1098,69	1163,19
11	Canada	80245,8	81651,3	81954	82723,3	84501,7	84137,2	0,99	1,00	0,98	0,99	1,03	0,97	47220,6	51786,9	52270,8	52265	50355,2	43193,9
12	Chile	29530,8	29752,9	30655,1	31246,9	31310,4	31464,1	1,21	1,09	0,97	0,97	1,03	0,99	12860,2	14705,7	15431,9	15941,4	14817,4	13653,2
13	China	10057,3	10987,5	11800	12675,1	13547,8	14450,7	1,13	1,09	1,13	1,13	1,20	1,35	4461,36	5500,7	6232,08	6967,8	7578,19	8035,76
14	Colombia	12007,9	12237,6	12356	12819,6	13038,5	13088	0,98	1,04	1,04	0,99	0,86	0,66	6250,65	7227,74	7884,98	8030,59	7913,38	6044,53
15	Costa Rica	21914,4	23433,3	22648,4	22760,8	23153,1	24087,6	0,65	0,56	0,61	0,63	0,65	0,62	8199,41	9186,6	9985,37	10569,7	10647,4	11406,4
16	Croatia	28322,8	29558,9	29519,4	29936,6	29060,5	29179,5	0,59	0,59	0,59	0,58	0,60	0,62	13823,3	14460,9	13165,4	13578,5	13536	11667,9
17	Cyprus	51586,1	51799	51907,3	51750,7	50712,8	52413,2	0,17	0,22	0,25	0,33	0,28	0,34	30819	32238,6	28985,2	27944,1	27400,3	23213,2
18	CzechRepublic	37796,4	38526,1	37867,6	37195,1	38344,9	39673,4	1,05	1,08	1,12	1,13	1,14	1,12	19647,9	21568,2	19588,3	19765,2	19608,2	17619,2
19	Denmark	98790,6	100124	101033	102045	102896	103914	1,16	1,17	1,16	1,14	1,11	1,11	57966,6	61617,6	58308,5	60942,8	62323,3	52964,4
20	Estonia	34512,7	35128,4	35675,1	36180,4	36834,9	36461,1	0,97	0,96	0,90	0,91	0,87	0,88	14640,4	17441,6	17392,5	19020,8	19891,9	17157
21	Finland	91422,3	91886,4	89929,6	89956,1	89867,4	90574,4	1,02	0,94	0,96	0,96	0,97	0,99	46181,5	50781,6	47424,2	49659,6	49931	42400,7
22	France	86183,1	87400,3	87564,5	88262,5	88957,7	89602,8	0,85	0,82	0,84	0,85	0,86	0,88	40688,6	43785,4	40817,9	42568,3	43005,3	36576,9
23	Germany	82857,1	83359,1	83039,5	82796,1	83989,1	84673,9	1,19	1,18	1,21	1,22	1,23	1,26	42241,2	46429,2	43717,1	46176,2	47743,6	41313,2
24	Greece	52058,3	50950,4	52089,1	53160,6	53115,9	51825,2	0,42	0,50	0,56	0,59	0,58	0,60	26154,2	25195	21591,2	21186,8	21041,8	17431,4
25	Honduras	5390,9	5625,7	5815,3	5581,3	5707,8	5622,3	0,45	0,41	0,54	0,45	0,57	0,51	1932,86	2120,58	2178,38	2136,77	2242,71	2326,16
26	Ireland	102900	109475	110174	108124	114687	141219	1,87	1,76	1,66	1,60	1,49	1,60	47969,5	51263,2	48218,5	51130,1	55074,7	61832
27	Jordan	18052,6	17654,3	17369,6	17482	17039,6	16981,2	0,46	0,44	0,38	0,37	0,37	0,38	3679,19	3807,32	3870,75	3992,87	4066,94	4096,11
28	Kazakhstan	14680,8	14847,5	15357,8	16039,9	16774,9	17680,3	2,38	2,32	2,07	1,74	1,92	1,50	9027,84	11571	12292,2	13752	12661,2	10388,3
29	Kenya	3619,9	3741,8	3782,8	3872,9	3969	4094,8	0,43	0,39	0,38	0,36	0,33	0,37	967,341	987,446	1154,96	1229,19	1335,07	1349,98

30	Korea (Republic of)	48511	49445,6	49750,2	50661,6	51128,7	51908,2	1,10	1,06	1,05	1,09	1,09	1,21	22087,5	24172,7	24479,5	26024	28010,7	27330,8
31	Latvia	27284,7	28642,3	29179,6	29245,7	30047,5	30457,7	0,79	0,78	0,79	0,79	0,81	0,83	11216,1	13604,6	13611,2	14852,4	15583,9	13554,3
32	Lebanon	36054,5	35045,7	33543,7	32685,8	31428,3	29333	0,24	0,21	0,21	0,19	0,16	0,16	8858,29	8734,19	8922,9	8721,25	8536,69	8452,44
33	Lithuania	28914,3	30524,6	31379,7	32088,4	32466,4	32577,1	0,89	0,88	0,92	0,94	0,92	0,90	11886,2	14131,7	14112,8	15483,2	16394,2	14157,5
34	Malaysia	19311	19703,8	20242,7	19900,4	20712,7	21452,4	1,21	1,21	1,16	1,11	1,12	1,14	9071,39	10405,1	10779,5	10882,3	11184,1	9643,69
35	Mauritius	17445,6	18054,4	18313,7	18744,9	20368,9	20713,2	0,42	0,44	0,39	0,43	0,47	0,56	8016,05	9207,2	9309,85	9662,83	10183,9	9275,24
36	Mexico	20510,2	20943,3	21089	20963,6	21200,1	21243,2	0,99	1,00	1,00	1,00	0,99	0,96	9016,45	9912,56	9940,5	10400,6	10581	9290,78
37	Nepal	1379,4	1401,6	1424,3	1432,7	1464,9	1470,9	0,17	0,15	0,14	0,13	0,12	0,10	602,476	675,786	648,364	651,314	696,884	725,886
38	Netherlands	88659,1	90184,7	88762,5	89025,2	90805,4	91746,3	1,12	1,08	1,10	1,13	1,12	1,12	50134,5	53400,1	49374,1	51466,5	52082,2	44750,1
39	New Zealand	67647,5	66919,6	68500	69280,2	68239,3	68984,5	1,03	1,04	0,98	1,00	0,98	0,94	33542,7	38127,7	39436,7	42232	44004,4	38491,6
40	Norway	136502	136341	137972	138461	139610	140729	1,69	1,77	1,84	1,73	1,62	1,36	87830,9	100823	101801	103110	97141,7	74360,6
41	Pakistan	3535,7	3646,9	3751,8	3856,2	4021,6	4099,7	0,57	0,58	0,56	0,57	0,52	0,50	1023,15	1215,22	1206,45	1212,18	1341,71	1412,62
42	Panama	26401,6	27563,2	28679,6	29761,3	30924,4	31972,2	0,63	0,63	0,62	0,61	0,56	0,54	7937,25	9270,72	10589,8	11686	12593,7	13134
43	Peru	10027,3	10606,1	10712,5	11251,5	11321,2	11897,2	1,19	1,22	1,10	0,98	0,92	0,89	5022,45	5771,57	6387,82	6583,12	6490,95	6030,27
44	Philippines	5670,1	5664,3	5996,7	6449,7	6705,1	6898,5	0,88	0,75	0,80	0,86	0,91	0,84	2129,5	2352,52	2581,82	2760,29	2842,94	2878,34
45	Poland	25363,1	26426,9	27010,6	27460,9	27057,9	28530,7	0,90	0,90	0,94	0,99	0,99	1,03	12507,3	13799,9	13058,2	13684,1	14236,8	12474,9
46	Portugal	43097,2	42850,8	42942,1	43823,6	43052,1	43320,7	0,64	0,72	0,80	0,83	0,81	0,83	22371	23048,2	20447,2	21474,2	21929,7	19141
47	Romania	18333,3	18798,4	18919,8	19784,9	20412,7	21299,9	0,80	0,82	0,82	0,90	0,90	0,87	8218,94	9134,31	8510,36	9544,85	9988,37	8931,31
48	Russian Federation	18453,3	18702,1	19199,8	19760,6	19786,6	19694	1,73	1,69	1,66	1,67	1,74	1,88	10652,3	14182	15131,3	15533,9	13939,2	9217,75
49	SaudiArabia	66568	64966,6	65454,1	65133,3	65417,3	65448,6	2,42	2,85	2,56	2,30	2,03	1,23	19259,6	23770,7	25303,1	24934,4	24575,4	20653,2
50	Singapore	77099,8	79776,4	80083,6	82262,1	82709	82562,2	1,13	1,12	1,08	1,10	1,12	1,17	46592,2	53246,5	54860,5	56429,7	56559,4	53626,2
51	South Africa	21656,5	21756,3	21696,2	21521,3	21477,3	20868,1	0,99	1,05	0,95	0,92	0,93	0,94	7276,35	7967,64	7478,17	6818,74	6432,98	5740,62
52	Spain	64461,4	65064,9	65821,3	66253,1	66155,4	66410,7	0,78	0,82	0,88	0,94	0,91	0,91	30597,5	31722,3	28512,4	29163,3	29597,1	25815,7
53	Sri Lanka	7280,4	7842	8049,2	8201,4	8324,6	8563,4	0,67	0,51	0,52	0,56	0,59	0,55	2808,43	3214,01	3350,6	3620,45	3847,85	3891,66
54	Sweden	89773,2	90376,5	89795,2	89744,5	91255,6	93905,2	1,06	1,06	1,05	1,04	1,01	1,01	52009,5	59488,3	57005,1	60190	59221,3	50997,6
55	Switzerland	140925	140441	140451	141747	142803	142626	1,11	1,13	1,06	1,11	1,13	1,15	74911,8	88610	83547,4	85059,7	86592,6	82034,9
56	Thailand	10244,6	10214,8	10812	11114,7	11476,7	11837,5	1,07	1,00	0,93	0,91	1,00	1,04	5075,3	5093,59	5437,23	5561,29	5589,71	5733,93
57	Tunisia	9685,7	10145,7	10356,7	10333,5	10185,5	10293,4	0,74	0,75	0,70	0,70	0,68	0,70	4140,17	4256,96	4137,57	4199,6	4271,74	3815,49
58	Turkey	19066,4	19953,4	20349,7	21318,4	21517,9	22116,8	0,61	0,56	0,64	0,60	0,65	0,69	10672,1	11341,1	11720,3	12542,9	12127,2	10984,8
59	Ukraine	5912	6071,1	6077,2	6149,2	6360,8	6238	0,85	0,83	0,81	0,82	0,99	1,02	2970,19	3579,94	3876,15	4063,1	2974,46	2038,42
60	United ArabEmirates	54826,5	57193	58575,9	60537,9	60927,3	61216,9	1,32	1,36	1,34	1,29	1,27	1,16	35037,9	40434,4	42086,7	43315,1	44443,1	39122
61	United Kingdom	74749,5	74795,6	75268,9	75821,9	76278,4	76659,1	0,67	0,72	0,70	0,83	0,74	0,74	38415,5	40898,9	41277,1	42225,6	46318,9	43957,9
62	United States	119994	121105	121508	122387	123385	124867	0,65	0,65	0,66	0,68	0,67	0,65	48206,3	49603,2	51260,9	52591,1	54525,1	56297,2

63	Uruguay	26664,3	26617,6	29033,9	29454,5	29763,6	30043,7	0,78	0,74	0,75	0,78	0,85	0,81	11938,2	14166,5	15092,1	16881,2	16737,9	15524,9
-----------	----------------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	------	------	------	------	------	------	---------	---------	---------	---------	---------	---------